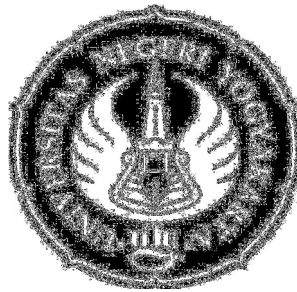


**UNDHA-USUK BASA JAWI ABDI DALEM WONTEN ING
TEPAS PARIWISATA KRATON NGAYOGYAKARTA HADININGRAT**

SKRIPSI

**Dipunajengaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
minangka jejangkeping pandadaran anggayuh *gelar*
*Sarjana Pendidikan***



**Dening :
Ayu Christmas Menakotta Kufila
NIM 09205244047**

**JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA**

2014

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Undha-usuk Basa Jawi Abdi Dalem Wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat* menika saged dipunujekaken salebeting pandadaran awit sampun pikantuk palilah dening *pembimbing*



Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum
NIP. 19571231 198303 2 004

Dra. Siti Mulyani, M. Hum
NIP. 19620729 198703 2 002

PANGESAHAN

Skripsi karthi irah-irahan *Undha-usuk Basa Jawi Abdi Dalem Wanten ing Tepas Parhiwisata Kraton Ngayogyakarta Hadimlingrat* menika sampun dipunandharaken ing salebeting pendadaran wonten sanggengipun Dewan Penguji rikala tanggal 3 Juli 2014 saha dipunetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Dr. Suwardi, M.Hum.	Ketua Penguji		10-7-2014
Dra. Siti Mulyani, M.Hum.	Sekretaris Penguji		14-7-2014
Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Penguji I		10-7-2014
Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum.	Penguji II		11-7-2014

Yogyakarta, 14 Juli 2014

Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
Dekan,



Prof. Dr. Zamzani, M. Pd.

NIP 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan ing ngandhap menika, kula

Nama : **Ayu Christmas Menakotta Kufla**

NIM : 09205244047

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

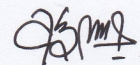
Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika asil panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *karya ilmiah* menika boten ngemot *materi* ingkang kaserat dening tiyang sanes, kajawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi migatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *karya ilmiah* ingkang umum.

Seratan ing wedharan menika kaserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukten bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula pribadi.

Yogyakarta, 6 Juni 2014

Panyerat,



Ayu Christmas Menakotta Kufla

SESANTI

“Sapa temen, bakal tinemu.”

PISUNGSUNG

Kanthi linambaran pamuji sukur dhumateng Ngarsaning Gusti Allah ingkang Maha Mirah lan Welas Asih, skripsi menika kapisungsungaken dhateng tiyang sepuh kula kekalih Bapak Bintang Buana Kufla (alm) saha Ibu Panca Hartami, ingkang sampun paring panggulawenthah kanthi katoging tenaga, beya, menapa dene sih katresnan.

PRAWACANA

Puji sukur konjuk wonten ing Ngarsaning Gusti Allah Inggang Maha Kuwaos inggang sampun paring pangayoman, saengga karaharjan, kabegjan, saha kabagyan tansah tumanduk dhateng panyerat. Satemah skripsi kanthi irah-irahan **“Undha-usuk Basa Jawi Abdi Dalem Wonten ing Tepas Pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat”** skripsi menika dipundamel kangge njangkepi sarat anggayuh gelar sarjana pendidikan.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng dosen pembimbing, inggih menika Ibu Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum, saha Ibu Drs. Siti Mulyani, M. Hum minangka *Pembimbing* inggang kanthi sabar lan wicaksana sampun paring bimbingan, panjurung, pamrayogi, saha panyaruwe sadangunipun kula nyerat skripsi, satemah skripsi menika saged paripurna kanthi sae.

Atur panuwun ugi panyerat dhateng sedaya pihak inggang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun, awit saking purwaka dumugi paripurnaning skripsi menika. Kanthi raos inggang tulus panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng:

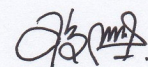
1. Bapak Prof. Dr. Rochmad Wahab, M.A., M.Pd. minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta inggang sampun paring kalodhangan kangge kula sinau wonten ing Rektor Universitas Negeri.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni inggang sampun paring idin ngrantam skripsi menika.
3. Bapak Dr. Suwardi Endraswara, M. Hum minangka pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah inggang sampun paring panyengkuyung supados nyekapaken skripsi menika.
4. Ibu Drs. Siti Mulyani, M. Hum minangka *Penasehat Akademik* inggang sampun paring piwulang ing sadangunipun maguru.
5. *Dewan penguji* sadangunipun Pandadaran Tugas Akhir Skripsi inggang sampun paring pitedah saha pamrayogi saengga anggen kula nglampahi pandadaran menika saged katampi.

6. Bapak saha Ibu dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring ngelmu, piwulang, miwah panjurung dhateng panyerat.
7. Sedaya staf karyawan Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring pambiyantu sadangunipun maguru saengga saged rancag ing sedayanipun.
8. Tiyang sepuh kula saha para sanak sedherek kula ingkang sampun paring panjurung, pandonga miwah sih katresnan.
9. Lita, Yahsya, Mboke ingkang sampun paring panjurung saha donga dhateng panyerat, saha Supardyan ingkang sampun paring biyantu anggen kula panaliten saha nyerat skripsi menika kaliyan tamasya wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.
10. Kanca-kanca saking Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2009 mliginipun kanca-kanca kelas H sarta sedaya pihak ingkang boten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal ingkang sampun paring panyengkuyung saha paring panjurung dhateng panyerat.

Panyerat ngrumaosi bilih skripsi menika taksih tebih saking ingkang sinebat sampurna. Pramila saking menika sadaya pamrayogi menapa dene panyaruwe ingkang tumuju murih jangkeping skripsi menika, tansah katampi kanthi bingahing manah saha atur agunging panuwun. Ewa semanten panyerat ugi gadhah pangajeng-ajeng sageda skripsi menika migunani tumrap sok sintena kemawon ingkang maos. Mekaten kalawau atur sapala saking panyerat, mugi-mugi skripsi menika saged murakabi.

Yogyakarta, 6 Juni 2014

Panyerat,



Ayu Christmas Menakotta Kufila

WOSING ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
WOSING ISI	ix
<i>DAFTAR TABEL</i>	xiii
<i>DAFTAR LAMPIRAN</i>	xiv
<i>DAFTAR CEKAKAN</i>	xv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Undheraning Perkawis	5
C. Watesaning Perkawis	5
D. Wosing Perkawis	5
E. Ancasing Panaliten	6

F. Paedahing Panaliten	6
BAB II GEGARAN TEORI	8
A. Pangertosaning Sociolinguistik	8
B. Variasi Basa.....	9
C. Komponen Tutur.....	13
D. Abdi Dalem	16
1. Abdi Dalem Punokawan	17
2. Abdi Dalem Keprajan	18
F. Undha-usuk Basa Jawi.....	19
1. Ngoko Lugu	20
2. Ngoko Alus	21
3. Krama Lugu	22
4 Krama Alus	23
G. Perangan Undha-usuk Basa Jawi	26
H. Panaliten Ingkang Jumbuh	31
I. Nalaring Pikir	31
BAB III CARA PANALITEN	34
A. Jinising Panaliten	34
B. <i>Subjek</i> saha <i>Objek</i> Panaliten	34
C. Cara Ngempalaken <i>Data</i>	35
D. <i>Instrumen</i> Panaliten	35

E. Cara Nganalisis <i>Data</i>	37
F. <i>Validitas</i> saha <i>Reliabilitas Data</i>	39
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN	41
A. Asiling Panaliten	41
B. Pirembaganipun	47
1. Undha-usuk Madya Ngoko	48
a). <i>Setting and Scene</i>	49
b). <i>Participant</i>	50
c). <i>Ends</i>	50
2. Undha-usuk Ngoko Lugu	55
a). <i>Setting and Scene</i>	56
b). <i>Participant</i>	57
c). <i>Ends</i>	57
3. Undha-usuk Krama Alus	58
a). <i>Setting and Scene</i>	59
b). <i>Participant</i>	60
c). <i>Ends</i>	61
4. Undha-usuk Krama Inggil	65
a). <i>Setting and Scene</i>	66
b). <i>Participant</i>	67
c). <i>Ends</i>	68

4. Basa Bagongan	72
a). <i>Setting and Scene</i>	73
b). <i>Participant</i>	74
c). <i>Ends</i>	75
BAB V PANUTUP	83
A. Dudutan	83
B. <i>Implikasi</i>	85
C. Pamrayogi	86
KAPUSTAKAN	87
<i>LAMPIRAN</i>	89

DAFTAR TABEL

	Kaca
<i>Tabel 1 : Tembung Basa Bagongan.....</i>	30
<i>Tabel 2 : Kertu Data</i>	36
<i>Tabel 3 : Analisis Data</i>	38

DAFTAR LAMPIRAN

	Kaca
Lampiran 1 : Analisis <i>Data</i>	90
Lampiran 2 : <i>Transkripsi</i>	108
Lampiran 3 : <i>Pedoman Wawancara</i>	113
Lampiran 4 : Serat Ijin Panaliten.....	114

DAFTAR CEKAKAN

N	: Ngoko
Md.	: Madya
M. Ng	: Madya Ngoko
M. Kr	: Madya Krama
Kr.	: Krama
Md. Kr	: Madya Krama
Kr.tara	: Kramantara
Kr. Ing	: Krama Inggil
Ba	: Bagongan

**UNDHA-USUK BASA JAWI ABDI DALEM WONTEN ING
TEPAS PARIWISATA KRATON NGAYOGYAKARTA HADININGRAT**

Dening :Ayu Christmas Menakotta Kufila

NIM 09205244047

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken bab panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Bab menika ngrembag jinis saha perkawis ingkang ndayani pangaggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

Panaliten menika awujud panaliten *deskriptif*. Caranipun ngempalaken *data* ing salebeting panaliten menika migunakaken *teknik simak* saha *wawancara*. *Teknik simak* dipunginakaken kangge mangertos jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken dening abdi dalem kanthi cara nyemak nalika wicantenan. *Teknik wawancara* katindakaken kangge mangertos perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken dening abdi dalem. Pirantining panaliten inggih menika panaliti piyambak ingkang kabiyantu dening kertu *data* saha piranti kangge nyerat. Kertu *data* menika dipunginakaken kangge nyerat *data* ingkang sampun dipunpanggiaken ingkang salajengipun dipunlebetaken wonten ing tabel analisis. *Validitas data* wonten ing panaliten menika ngginakaken *validitas triangulasi teori* saha tetimbangan ahli, wondene *reliabilitas data* kanthi nindakaken pamaosan saha ngrembag *data* makaping-kaping.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken anggenipun wicantenan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wonten sekawan. Undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika ngoko alus dipunginakaken dening tiyang ingkang langkung sepuh dhumateng tiyang ingkakng langkung nem. Krama lugu dipunginakaken dening tiyang ingkang langkung nem dhumateng tiyang ingkang langkung nem. Krama alus dipunginakaken dening tiyang ingkang kalenggahanipun andhap dhumateng tiyang ingkang kalenggahanipun langkung inggil. Basa bagongan dipunginakaken dening tiyang pasaderekanipun sampun rumaket, sanajan kalenggahanipun inggil utawi andhap saha yuswanipun nem utawi sepuh. Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi wonten ing panaliten inggih menika *setting and scene* inggih menika papan saha kawontenan nalika wicantenan menika wonten ing Tepas Ndawapura saha Tepas Widyabudaya saha ing kawontenan ingkang sante. *Participant* menika peserta tutur menika saged miturut yuswa saha kalenggahanipun amargi perkawis menika sipatipun melekat kaliyan subjek. Kalenggahan menika saged dipunbedakaken wonten ingkang peparangan saha keturunan, saengga mbedakaken panganggening undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadinigrat. *Ends* menika ancasing wicantenan wonten nyuwun pirsu saha ngaturi pirsu.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Basa Jawi menika salah satunggaling *unsur* budaya minangka *alat komunikasi* wonten ing masarakat mliginipun masarakat Jawi. Wonten ing Kraton Ngayogyakarta basa ingkang dipunginakaken inggih menika basa Jawi. Ananging basa Jawi ingkang dipunginakaken dening abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta menika beda kaliyan basa jawi ingkang dipunginakaken dening masarakat *umum*. Undha-usuk basa kedah dipunginakaken wonten ing Kraton kadosta, basa Krama Inggil, Krama Madya saha Ngoko.

Kraton Ngayogyakarta utawi Kesultanan Ngayogyakarta Hadiningrat inggih menika nagari *dependen* awujud kerajaan. Sesampunipun dipunsarujuki *Perjanjian Giyanti* (13 Februari 1755) pramila Kerajaan Mataram dipunperang dados kalih, inggih menika Kasultanan Ngayogyakarta kaliyan Kasunanan Surakarta. Ananging taun 1950 status nagari *dependen* Kasultanan Ngayogyakarta Hadiningrat dipunresmikaken dados daerah istimewa ingkang setingkat kaliyan Provinsi kanthi nama Daerah Istimewa Ngayogyakarta. Tegesipun, sedaya kekuwaasaan wonten ing tlatah Ngayogyakarta dipunparentah dening Sultan saha dipunbiyantu kaliyan para Papatih. Dados mboten wonten campur tangan saking pamarentah njawi.

Kraton Ngayogyakarta sipatipun *terbuka*, boten nutup dhiri dhumateng *perkembangan* pagesangan wonten ing njawi kraton, awit saking *perkembangan* kasebut Kraton ugi ngalami perubahan fungsi boten namung kangge *pusat kekuasaan*, ananging kangge *pusat* kabudayan. Ingkang dados prekawis menika

menapa wonten gegayutan antawisipun panganggenipun undha-usuk basa Jawi kaliyan *perkembangan* kasebut.

Sasanesipun minangka papan dalemipun Sultan sakulawarga, Kraton Ngayogyakarta ugi dados tepas pariwisata kangge para turis *domestik* saha *mancanegara*. *Guide* ingkang wonten ing Kraton menika sampun wonten petugasipun, saha wonten ingkang saking abdi dalem. Abdi dalem wonten ing tepas pariwisata menika langkung kathah tiyang kakung, amargi ingkang estri papanipun ing Kraton dalem kaliyan para Gusti Bendaranipun.

Amargi papan panaliten menika wonten Kraton Ngayogyakarta, pramila abdi dalem ingkang dipunteliti inggih saking Kraton Ngayogyakarta. Abdi dalem wonten Kraton Ngayogyakarta taksih ngginakaken basa Jawi nalika wicantenan. Unggah-unggh basa ingkang dipunginakaken taksih taat *azas*.

Sanajan mekaten, basa Bagongan taksih dipunginakaken minangka basa ingkang mligi wonten ing Kraton. Abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta taksih aktif nalika pisowanan saha nindakaken sedaya kegiatan wonten ing Kraton ugi taksih dipunlampahi kanthi rutin. Kegiatan kados upacara nggantos teh, caos bekti, macapatan, menika taksih dipunlampahi kanthi rutin dening para abdi dalem.

Masyarakat Kraton minangka masyarakat utawi *komunitas* ingkang kagungan *struktur* pamarentahan, kabudayan saha basa piyambak. Wonten ing masyarakat Kraton nalika nindakake kegiatan menika sesarengan, saengga wonten *tutur sapa*. Basa Jawi ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika basa Kedhaton, basa Kraton utawi basa Mlebet.

Wonten ing Ngayogyakarta basa Kedhaton *populer* kanthi nama basa Bagongan. Basa Bagongan menika taksih dipunginakaken wonten ing Kraton Ngayogyakarta, pigunanipun minangka basa *pengantar*. Kejawi mekaten, undha-usuk basa Jawi ngoko saha krama ugi taksih dipunginakaken.

Tembung Bagongan asalipun saking nama paraga punokawan wonten ing pewayangan, inggih menika Bagong. Bagong menika salah satunggaling abdi ingkang kirang saged micara kanthi lancar, saha bebasa ingkang alus. Basa Bagongan sampun wonten nalika pamarentahanipun Sultan Agung, lajeng taksih saged dipunpriksani wonten ing pamarentahanipun Sultan Hamengku Buwono I. Basa menika kalebet basa Jawi Krama Madya, ingkang asring dipunginakaken wonten ing basa pedhalangan.

Basa Bagongan dipunginakaken wonten ing ragam *formal* saha *informal*, wonten ing pawicantenan lisan utawi seratan. Wonten ing kawontenan *informal*, basa Bagongan dipunginakaken ing padintenan, wonten ing pengetan-pengetan ageng utawi pisowanan. Ugi dipunginakaken wonten ing layang *dinas* saha dhawuh dalem (dhawuh Raja).

Basa Bagongan dipunginakaken dening para pejabat Kraton, utawi biasa dipunsebat sentana dalem kangge pawicantenan. Basa menika langkung *fleksibel* saengga boten sami kaliyan basa Jawi wonten ing masarakat. Tuladha basa bagongan ingkang biasanipun dipunginakaken ing padintenan inggih menika,

“*enggeh, menira badhe caos*”

“*inggih, kula badhe caos*”

Wonten ing basa Jawi, tiyang ingkang langkung nem nyebataken dhirinipun piyambak kanthi tembung “kula” saha tiyang ingkang sepuh nyebataken dhirinipun piyambak kanthi tembung “aku”. Ananging wonten ing basa bagongan, tiyang nem utawi tiyang ingkang sepuh menika sami anggenipun nyebataken dhirinipun piyambak kanthi tembung “menira”.

Saking tuladha menika, ingkang mbedakaken antawisipun basa Jawi ingkang dipunginakaken wonten ing masarakat umum kaliyan para abdi dalem inggih menika panganggenipun tembung “kula” kaliyan tembung “menira”. Tembung “kula” kaliyan “menira” menika gadhah pangertosan ingkang sami inggih menika “aku” kangge nyebataken dhirinipun piyambak.

Panaliten prekawisagan undha-usuk menika dipunkajengaken saged ngandharaken prekawis ingkang gadhah pangribawa tumrap panganggenipun basa, mliginipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem Kraton Ngayogyakarta. Ancas sanesipun panaliten menika kangge ngandharaken undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Tepas Pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat, saha fungsi undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken dening abdi dalem Kraton Ngayogyakarta.

Kanthi panaliten menika sageda mumpangati kangge kaperluan mucal basa, mliginipun undha-usuk basa Jawi saha saged nambah wawasan prekawisagan undha-usuk basa Jawi. Saged mangertosi basa Jawi wonten ing Kraton Ngayogyakarta saha nambah *hasanah* panaliten linguistik daerah, sarta minangka salah satunggaling upaya *pendokumentasian* basa daerah kangge *perkembangan* basa mliginipun basa Jawi.

B. Underaning Prekawis

Gegayutan kaliyan dhasaring panaliten ing nginggil nuwuhaken prekawis-prekawis ingkang badhe kaandharaken. Prekawis-prekawis menika saged katata kados ing ngandhap menika.

1. Jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken abdi dalem ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.
2. Prekawis ingkang mangaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.
3. Fungsi undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

C. Watesaning Prekawis

Adhedasar undheraning prekawis ingkang taksih wiyar, panaliten menika badhe dipunwatesi. Wondene watesaning prekawis kasebut katata kados ing ngandhap menika.

1. Ngandharaken jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.
2. Ngandharaken prekawis ingkang mangaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem Kraton Ngayogyakarta.

D. Wosing Prekawis

Wosing panaliten menika adhedasar saking undheraning saha watesaning prekawis ing nginggil. Adhedasar prekawis-prekawis saha watesaning prekawis

kasebut, ingkang dados wosing panaliten menika katata kados ing ngandhap menika.

1. Menapa jinising undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat?
2. Menapa prekawis ingkang mangaribawani pangannggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat?

E. Ancasipun Panaliten

Ancasing panaliten menika adhedasar saking wosing panaliten ing nginggil. Wondene ancasipun panaliten menika katata kados ing ngandhap menika.

1. Ngandharaken jinising basa Jawi ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.
2. Ngandharaken prekawis ingkang ngaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

F. Paedahipun Panaliten

Panaliten menika kaangkah saged mumpangati, wondene mumpangatipun kasebut katata kados ing ngandhap menika.

1. Panaliten menika dipunkajengaken saged nambah wawasan babagan basa, mliginipun wonten ing babagan sosiolinguistik, sasanesisipun ugi minangka sumber *referensi* kangge panaliten salajengipun.

2. Panaliten menika dipunkajengaken saged nggadhahi paedah kangge kaperluan mucal basa, wonten ilmu sosiolinguistik dipunkajengaken saged ngandharaken kados pundi caranipun ngginakaken basa wonten ing *aspek* utawi segi tartamtu. Wonten ing ilmu menika saged maringi patokan menawi pawicantenan kedah nggatosaken jinising undha-usuk, menapa ingkang kedah dipunginakaken menawi nindakaken pawicantenan kaliyan tiyang sanes wonten ing papan utawi wekdal tartamtu.

BAB II

GEGERAN TEORI

A. Pangertosaning Sociolinguistik

Masarakat kaperang dados mawarni-warni *strata* utawi tingkat sosial, inggih menika *etnik*, budaya saha basa. Basa wonten ing masarakat menika dipunpriksani saking penuturipun, amargi basa minangka kaca benggala pagesangan masarakat. Pramila, wujudipun masarakat saged dipunpriksani saking basa ingkang dipunginakaken. Sociolinguistik minangka *ilmu interdisipliner* inggih menika antawisipun linguistik saha sosiologi, ingkang ngrembag gayutipun basa kaliyan masarakat (Nurhayati, 2009: 3).

Basa menika saged dipunteliti saking mapinten-pinten kawigatosan, mliginipun unsur basa ingkang mawarni-warni kadosta wujudipun basa ingkang dipunteliti wonten ing linguistik, ingkang nyinau babagan fonem utawi *bunyi* basa inggih menika fonologi, wondene morfologi nyinau babagan wujudipun tembung, saha sintaksis ingkang dipunteliti babagan gayutipun wujud tembung wonten ing ukara, saha sanesipun. Panganggening basa wonten ing masarakat, kadosta sosial budaya, fungsi, ciri, ancasipun saha *variasinipun* menika gegayutan kaliyan kajian sociolinguistik.

Nababan ngandharaken (1986: 2) pangertosan sociolinguistik,

sociolinguistik adalah salah satu cabang ilmu bahasa yang mempelajari atau mengkaji aspek-aspek kemasyarakatan bahasa, khususnya perbedaan-perbedaan atau variasi yang terdapat dalam bahasa yang berkaitan dengan masalah kemasyarakatan.

Nababan ngandharaken (1986:2) sosiolinguistik inggih menika salah satunggaling ngelmu bab basa ingkang nyinau saha ngrembag babagan basa wonten ing masarakat, mliginipun mawarni-warni basa ingkang wonten gayutipun kaliyan prekawis masarakat.

Saking pamanggihipun Nababan ing nginggil menika, saged kadamel dudutan bilih sosiolinguistik inggih menika salah satunggaling ngelmi basa ingkang nyinau babagan basaning masarakat, mliginipun mawarni-warni utawi *variasi* basa ingkang wonten gayutipun kaliyan masarakat.

Beda kaliyan Nababan, Apel (wonten ing Suwito, 1983: 4) ngandharaken bilih sosiolinguistik minangka studi babagan basa kaliyan panganggenipun basa ingkang gegayutan kaliyan masarakat saha kabudayan. Masarakat inggih menika pangangge basa kamangka basa menika kalebet peranganing kabudayan.

Saking kalih pamanggih ing nginggil saged kadamel dudutan bilih pangertosan sosiolinguistik inggih menika cabang ilmu basa ingkang ngandharaken babagan gayutipun masarakat pangangge basa kaliyan prekawis sosialipun.

B. *Variasi* Basa

Panganggenipun basa wonten ing masarakat dipunbedakaken miturut wujud saha maknaipun. Sanajan gadhah pola ingkang mawarni-warni, ananging pola indukipun sami (Soepomo saha Soewito, 1985: 23). Gegayutan kaliyan *variasi* basa, mliginipun wonten ing basa Jawi Poedjosoedarmo (1978: 5-6) ngandharaken bilih wonten tigang kelas *variasi*, inggih menika dialek (*dialect*), undha-usuk (*speech levels*), saha ragam (*styles*).

Wondene Suwito ngandharaken bilih *variasi* basa boten namun dipuntemtokaken dening prekawis *linguistik*, menika ugi dipuntemtokaken dening prekawis *non linguistik* inggih menika *prekawis sosial* saha *situasional*. Ingkang kalebet *prekawis sosial* inggih menika *status sosial*, pendidikan, yuswa, ekonomi, jinis kelamin, saha sanesipun. Prekawis *situasional* menika sinten ingkang ngendika, wonten pundi, wekdalipun kapan, babagan menapa saha ngginakaken basa menapa.

Variasi basa wonten ing pagesangan masarakat, miturut maknaipun menika beda-beda. Miturut Kartomiharjo (1988: 32) ingkang mbedakaken wonten ing pamilihan tembung utawi wujud ukaranipun.

Wondene Suwito (1983: 3) ngandharaken *timbulnya variasi bahasa tidak hanya ditentukan oleh prekawis linguistik, melainkan juga ditentukan oleh prekawis non linguistik, yaitu terdiri atas prekawis sosial dan situasional. Prekawis sosial meliputi status sosial, tingkat pendidikan, umur, tingkat ekonomi, jenis kelamin, dan sebagainya. Prekawis situasional meliputi siapa yang berbicara, dimana, kapan, mengenai apa dan menggunakan bahasa apa.*

Saking pamanggihipun Suwito (Suwito, 1983: 3) bilih basa Jawi boten namung dipuntemtokake dening *prekawis linguistik*, ananging ugi dipuntemtokake dening *prekawis non linguistik*, inggih menika *prekawis sosial* saha *situasional*. Ingkang kalebet *prekawis sosial* inggih menika yuswa, pendidikan, ekonomi, jinis kelamin, saha sanesipun. Ingkang kalebet *prekawis situasional* inggih menika sinten ingkang ngendika, wonten pundi, kapan, babgan menapa saha ngginakaken basa menapa.

Miturut Chaer (2004: 62) *variasi* basa dipunbedakaken miturut *penutur* saha panganggenipun, kaandharaken ing ngandhap menika.

1. *Idiolek*

Variasi basa *idiolek* inggih menika basa ingkang sipatipun *perorangan*.

Miturut *konsep* menika bilih saben tiyang gadhah *variasi* basanipun piyambek.

2. *Dialek*

Variasi basa *dialek* inggih menika basa *sekelompok* penutur ingkang cacahipun *relatif*, wonten ing papan saha daerah tartamtu. Tuladhanipun, basa Jawi dialek Banyumas, Pekalongan, Surabaya, Tegal.

1. *Kronolek*

Variasi basa *kronolek* utawi *dialek temporal* inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening *kelompok* sosial ing wekdal tartamtu.

2. *Sosiolek*

Sosiolek inggih menika *variasi* basa ingkang gegayutan kaliyan status, golongan saha *kelas sosial* para penuturipun. Sedaya masalah *pribadi* para penuturipun, kados yuswa, pendidikan, seks utawi jinis kelamin, *tingkat kebangsawanan*, kahanan sosial ekonomi, saha sanesipun menika kalebet wonten ing *sosiolek*. Tuladhanipun basa pasar antawisipun tiyang ingkang sadean kalian ingkang tumbas.

3. Yuswa

Variasi basa miturut yuswa dipunginakaken miturut tingkataning yuswa.

Tuladhanipun *variasi* basa lare alit menika beda kaliyan *remaja* utawi *dewasa*

4. Pendidikan

Variasi basa miturut pendidikan menika gegayutan kaliyan tingkat pendidikan pangangge basa. Tuladhanipun, tiyang ingkang sekolah namung

lulusan Sekolah Dasar menika *variasi* basanipun beda kaliyan tiyang ingkang lulusan sekolah ingkang tingkatanipun langkung inggil utawi Perguruan Tinggi.

5. Jinising kelamin

Variasi basa miturut jinising kelamin inggih menika *variasi* basa miturut jinising kelamin inggih menika kakung utawi putri. Tuladhanipun, *variasi* ingkang dipunginkakaken dening ibu-ibu menika beda kaliyan bariasi basa ingkang dipunginakaken dening bapak-bapak.

6. Profesi utawi pedamelan

Variasi basa miturut profesi utawi pedamelan inggih menika *variasi* basa ingkang wonten gayutipun kaliyan jinising pedamelan saha tugasipun para pangangge basa kasebut utawi penutur. Tuladhanipun, *variasi* basa ingkang dipunginakaken dening buruh, guru, mubaligh, dokter saha sanesipun menika beda-beda.

7. Tingkat kebangsawanan

Variasi basa miturut kebangsawanan inggih menika *variasi* ingkang gegayutan kaliyan tingkatan saha kalenggahan penuturipun (bangsawan utawi raja-raja) wonten ing masarakat. Tuladhanipun, wonten beda *variasi* basa ingkang dipunginakaken dening raja saha keturunan raja kaliyan masarakat biasa wonten ing tembungipun, kadosta tembung “pejah” utawi “tilar donya” dipunginakaken wonten ing masarakat, wonwondene raja ngginakaken tembung “mangkat”.

8. Ekonomi

Variasi basa miturut tingkatan ekonomi menika sami kaliyan *variasi* basa miturut kebangsawanan, ananging luwih migatosaken tingkat ekonomi.

Tuladhanipun, tiyang ingkang tingkat ekonominipun inggil *variasi* basanipun beda kaliyan tiyang ingkang tingkat ekonominipun lemah.

Miturut pamanggihipun Chaer (2004:700), *variasi* basa adhedhasar *keformalan* dipunperang dados gangsal, kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Gaya utawi ragam beku (*frozen*), inggih menika *variasi* basa ingkang langkung formal, dipunginakaken wonten ing kahanan ingkang hikmat, tuladhanipun wonten ing upacara kanegaraan, saha sanesipun;
2. Gaya utawi ragam resmi (*formal*), inggih menika *variasi* basa ingkang biasanipun dipunginakaken wonten ing pidato kenegaraan, rapat dinas, layang, saha sanesipun;
3. Gaya utawi ragam usaha (*konsultatif*), inggih menika *variasi* basa wonten ing pawicantenan nalika ing sekolah, rapat-rapat saha sanesipun;
4. Gaya utawi ragam santai (*casual*), inggih menika ragam basa ingkang dipunginakaken wonten ing kahanan ingkang boten resmi, kadosta pawicantenan kaliyan kulawarga utawi kanca ing wekdal santai;
5. Gaya utawi ragam akrab (*intimate*), inggih menika *variasi* basa ingkang biasanipun dipunginakaken dening para penutur ingkang sampun akrab.

Variasi basa menika wonten gayutipun kaliyan jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken dening abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

C. Komponen Tutur

Gayut kaliyan prekawis ingkang dipunteliti, pramila dipunginakaken dhasaring panaliten ingkang ngandharaken maneka warni prekawis ingkang

mangaribawani *ujaran (utterance)* utawi tuturan (*speech*). Hymes (lumantar Suwito, 1928: 29) damel *formulasi* babagan bab samukawis panentu tuturan. Salajengipun supados gampil anggenipun mangertosi bab samukawis tuturan menika dipundamel singkatan S-P-E-A-K-I-N-G, dipunandharaken wonten ing ngandhap menika.

Setting and Scene, menika papan utawi kahanan nalika pawicantenan, *setting* menika *latar fisik* ingkang salebetipun wonten papan saha wekdal nalika pawicantenan. *Scene* menika *latar psikis* ingkang katuju wonten ing kahanan *psikologis* nalika pawicantenan. Bedanipun papan, wekdal saha kahanan *tuturan* nyebabaken wontenipun *variasi* basa ingkang dipunginakaken dening penuturipun.

Participants, menika penutur, mitra tutur utawi tiyang ingkang dipunajak micara, tiyang ingkang mirengaken saha tiyang ingkang saweg dipunrembag. Prekawis menika dipunsebat *peserta tutur*, tegesipun tiyang wonten ing pawicantenan langsung utawi boten langsung. *Participants* utawi *peserta tutur* wonten ing pawicantenan ugi gadhah pangaribawa tumrap proses pawicantenan ingkang saweg dipuntindakaken. Kesagedan *komunikatif* penutur nemtokaken panganggenipun basa. Semanten ugi babagan status sosial, yuswa, pendidikan, *partisipasi* nalika pawicantenan ugi dados *pertimbangan* kangge penutur nalika ngandharaken.

Ends, menika ancasipun pawicantenan (*end in goals*) saha asiling pawicantenan ingkang dipunkajengaken (*end as outcomes*). Ingkang kalebet *ends*, menika asiling pawicantenan kaliyan pamanggih ingkang dipunkajengaken dening

penutur saha ancasipun penutur. Asiling pawicantenan ingkang dipunkajengaken dening penutur tumrap *pesan* ingkang dipunandharaken menika jumbuh kaliyan ancasipun nindakaken *tuturan*.

Act Sequences, menika kahanan tiyang ingkang micara ingkang saweg ngandharaken wujuding *pesan* (*message form*) saha wosing *pesan* (*message content*). Wujud saha isining *pesan* menika *komponen* pokok wonten ing undha-usuk.

Key, awujud nada swara, *sikap* saha kahanan ingkang nedahaken tingkat *formalitas* penutur saha basa ingkang dipunginakaken nalika ngandharaken pamanggih utawi *pesan*.

Instrument, alat kangge micara utawi ngandharaken pamanggih. *Instrument* menika wonten *saluran* ingkang dipunpilih (*channels*) saha wujudipun *tuturan* (*form of speech*). *Instrument* minangka sarana *tutur* ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken isi saha maksudipun *tuturan*.

Norm, menika paugeran nalika nindakaken pawicantenan, *norm* ugi saged dipuntegesi minangka paugeran panganggenipun basa wonten ing *lingkungan* tuturan, saha aturan ingkang kedah dipuntindakaken supados anggenipun ngandharaken *tuturan* menika jumbuh kaliyan kahanan.

Genre, menika *diskusi* ingkang sipatipun beda kaliyan kegiatan sanesipun. Kangge ngrembag perkawis ingkang mangaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat, pramila dipunginakaken unsur-unsur teori SPEAKING. Unsur-unsur SPEAKING menika dipunginakaken kangge ngrembag perkawis ingkang mangaribawani

panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

D. Abdi Dalem

Abdi dalem inggih menika sadaya pejabat kraton ingkang kalenggahanipun inggil dumugi ngandhap, sah pagesanganipun gumantung kaliyan Raja. Tugasipun mbiyantu para bangsawan nyambut damel. Golongan abdi dalem menika dipunperang miturut kepangkatan utawi kalenggahan, sinten kemawon saged dados abdi dalem saha pangkatipun saged malih amargi minggah pangkat utawi kalenggahan.

Golongan abdi dalem boten namung saking tiyang njawi kraton, ananging saged ugi bangsawan ingkang miturut awakipun piyambek kersa dados abdi dalem mawi pangkat saha gaji. Sasanesipun pikantuk pangkat saking keturunan, raja ugi saged maringi pangkat ingkang langkung inggil amargi jasa-jasanipun.

Abdi dalem menika wujud ingkang pengabdian dhumateng tuan utawi majikanipun. Wondene tegesipun abdi dalem Kraton Yogyakarta inggih menika wujud ingkang pengabdian utawi tiyang ingkang mbiyantu Ratu/ Raja wonten ing nyambut damel, ugi saged dipuntegesi minangka kasetyan marang Sultan kaliyan penguwasa donya, saha setya kaliyan panguwasa ingkang saged dipuntegesi minangka Raja Kraton Yogyakarta.

“abdi dalem menika abdining kanjeng sinuwun, inggih menika setya kaliyan sing nguwasai kawontenan, setya kaliyan penguwasa, nyuwun intisaripun inggih menika bibit saha bobot” (Wawancara Abdi Dalem Keprajan Wedana Jayadiharja, 14 Maret 2013).

Abdi dalem ingkang sah inggih menika tiyang ingkang sampun pikantuk layang beslit (*kekancingan*) utawi SK (Surat Keputusan) saking Kraton Yogyakarta, KRT. Condro Dipuro, saha sampun dipuntetepaken abdinipun dening Raja ing Yogyakarta. Wonten ing Kraton Yogyakarta, abdi dalem nglaksanakaken mawarni-warni tugas kanthi ikhlas saha tanggel jawab dhumateng pemimpinipun inggih menika Sultan. Cacahipun abdi dalem Kraton Yogyakarta menika kirang langkung wonten 2000 abdi dalem, kanthi mawarni-warni tugas saha pengabdianipun. Awit saking menika tugasipun abdi dalem Kraton Yogyakarta kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Abdi Dalem Punokawan

Abdi dalem punokawan inggih menika abdi dalem saking rakyat biasa sanes pegawe Pemda DIY, ingkang kersa ngabdi wonten ing Kraton Yogyakarta dhumateng Sri Sultan. Abdi dalem punokawan kaperang dados kalih, kaandharaken ing ngandhap menika.

a. Abdi Dalem Punokawan Sowan

Abdi dalem Punokawan Sowan inggih menika abdi dalem punokawan ingkang tugasipun wonten ing tepas (kantor), saben dinten sowan ing wekdal 09.00-13.00 WIB, kejawi dinten ahad;

b. Abdi Dalem Punokawan Caos

Abdi dalem Punokawan Caos inggih menika abdi dalem punokawan ingkang sowan namung kalih welas dinten utawi gangsal dinten saben kalih sasi. Tugasipun abdi dalem menika njaga papan sedinten sendalu, antawisipun inggih menika Regol Keben, Regol Taman, Regol Magangan, Regol Gapuro.

2. Abdi Dalem Keprajan

Abdi dalem Keprajan inggih menika abdi dalem saking pegawe Pemda DIY. Abdi dalem Keprajan kaperang dados kalih inggih menika.

a. Abdi Dalem Keprajan Aktif

Abdi dalem Keprajan aktif inggih menika abdi dalem ingkang taksih aktif wonten ing Pemda DIY, sahingga wekdal sowanipun wonten Kraton boten dipuntemtokaken utawi jarang, umpaminipun Walikota Kodya Yogyakarta, Bupati saha sanesipun.

b. Abdi Dalem Keprajan Caos Bekti

Abdi dalem Keprajan Caos Bekti inggih menika abdi dalem ingkang sampun pensiun saking Pemda DIY ananging kedah nindakaken kewajiban sowan bekti kalih welas dinten ing wekdal 09.00-12.00 WIB.

Abdi dalem menika wonten kakung saha estri. Abdi dalem ingkang estri nindakaken kewajibanipun wonten ing kraton kilen (Kaputren). Boten namung pikantuk nama, abdi dalem ugi pikantuk pawiyatan babagan budi pekerti, budaya Jawa, saha agama islam. Ancasipun supados abdi dalem mangertosi tata krama, unggah-ungguh, budaya Jawa saha agama islam. Sasanesipun ngabdi wonten ing kraton Yogyakarta kadosta wonten ing upacara adat, abdi dalem ugi kagungan pedamelan sanesipun. Wonten ingkang dados pedagang, pegawe negri saha wonten ingkang dados dosen perguruan tinggi.

E. Undha-usuk Basa Jawi

Wonten ciri ingkang mbedakaken anggenipun ngginakaken undha-usuk basa Jawi. Miturut Wedhawati (2006: 10) bilih undha-usuk inggih menika *variasi*

basa ingkang bedanipun adhedhasar solah bawa pangandika dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara utawi tiyang kaping tiga ingkang dipunrembag.

Bedanipun yuswa, tingkat sosial saha rumaketing pasaderekan antawisipun penutur saha tiyang ingkang dipunajak micara menika mangaribawani *variasi* basa ingkang dipunpilih. Sahengga panganggening undha-usuking basa Jawi menika nedahaken wonten sopan santun nalika bebasan wonten ing masarakat Jawa.

Miturut Poedjosoedarma (1979: 8-9) undha-usuk (*speech level*) inggih menika salah satunggaling *kode* minangka piranti kangge dumugikaken raos utawi kesopanan ingkang salebetipun ngandhut unsur tetembungan tartamtu. Kawontenan undha-usuk wonten ing masarakat, mliginipun masarakat Jawi dipunsebabaken bedanipun tingkat golongan sosial ing masarakat Jawi menika. Poedjosoedarma (1979: 14-15) ngandharaken bilih cak-cakanipun basa Jawi wonten ing padintenan namung tepang tiga warni, inggih menika basa ngoko, basa madya saha basa krama.

Undha-usuk ngoko dipunginakaken menawi tiyang menika badhe mujudaken pasedherekan dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara. Undha-usuk madya menika minangka undha-usuk menengah antawisipun krama saha ngoko, ananging taksih nedahaken raos sopan. Lajeng undha-usuk krama inggih menika undha-usuk ingkang nedahaken raos sopan santun ingkang sanget saha undha-usuk menika nggadhahi raos kurmat O1 dhumateng O2 saha O3.

Miturut Sudaryanto (1991: 5) ing era globalisasi menika wonten kalih undha-usuk, inggih menika undha-usuk ngoko saha undha-usuk krama, undha-

usuk ngoko kaperang dados ngoko lugu saha ngoko alus. Wonwondene undha-usuk krama kaperang dados krama lugu saha krama alus. Undha-usuk ngoko lugu saha krama lugu namung dipunsebat ngoko saha krama kemawon. Dados, wonten sekawan wujud undha-usuk basa Jawi inggih menika ngoko, ngoko alus, krama saha krama alus. Adhedhasar sumber ingkang sanesipun, Suwadji (1994: 13-14) ngandharaken kados ing ngandhap menika.

“kanggo nggampangake becike basa Jawi dipilihake dadi rong werna yaiku ngoko saha krama, sabanjure ngoko dipilihake meneh dadi ngoko lugu saha ngoko alus, wondene krama dipilihake uga dadi krama lugu saha krama alus. Basa patang werna iku sing saiki dipersudi ing pamulangan. In sekolahan saha uga ing masarakat awam.”

Adhedhasar pamanggih wonten nginggil, Suwadji (1994:13-14) undha-usuk menika kaperang dados kalih, inggih menika undha-usuk ngoko saha undha-usuk krama. Undha-usuk ngoko kaperang dados ngoko lugu saha ngoko alus. Wonwondene undha-usuk krama lugu saha krama alus.

1. Ngoko Lugu

Suwadji (1994: 13) ngandharaken bilih basa ngoko sedaya tetembunganipun ngginakaken ngoko, ater-ater saha panambang ugi ngginakaken ngoko sedaya. Ngoko lugu inggih menika wujud unggah-ungguh basa ingkang tetembunganipun awujud ngoko sedaya saha *netral* (Sasangka, 2004: 95). Dados, ngoko lugu boten wonten tetembungan krama, krama inggil utawi krama andhap. Ngoko lugu titikanipun (Antunsohono, 1953: 44) inggih menika sedaya tetembunganipun ngginakaken ngoko. Tembungipun kados “aku”, “kowe”, saha

ater-ater “dak”, “ko-“, “di-“ saha panambang “-ku”, “-ake” taksih boten nggadhahi ewah-ewahan.

Pigunanipun undha-usuk ngoko lugu miturut Harjawijana saha Supriya (2001: 35-36) inggih menika:

- a. kangge wicanten utawi sesambetan kaliyan sesami utawi tiyang ingkang kalenggahan utawi *statusipun* langkung andhap, tuladhanipun guru kaliyan murid, tiyang sepuh kaliyan lare, ugi kaliyan tiyang ingkang sampun sampun kulina sanget;
- b. kangge sesorah, suka andharan. Dhumateng tiyang kathah (*audience*) ingkang tangkepiipun (*interaksinipun*) sampun akrab, saha karaos ingkang sakeca menawi mawi basa ngoko;
- c. kangge seratan ing kalawarti, *bulletin*, buku. Ingkang mirunggaan mbetahaken basa ngoko;
- d. kangge sesambetan (*komunikasi/informasi*) ingkang asipat umum, kadosta: wara-wara, plang (*papan nama*), utawi dagangan (*iklan*). Kajawi ingkang mbetahaken basa krama.

2. Ngoko Alus

Basa ngoko alus miturut Suwadji (1994: 14) inggih menika tetembungan ingkang dipunginakaken ngoko saha krama inggil sarta krama andhap, wonwondene ater-ater saha panambang ngoko. Ngoko alus, inggih menika jinising undha-usuk basa Jawi ingkang salebetipun wonten tetembungan ngoko, *netral*, krama saha krama inggil/ krama andhap (Sasangka, 2004:99).

Basa ngoko alus ugi dipunsebat basa antya basa. Miturut Antunsuhono (1953:47) inggih menika tembungipun kacampur kaliyan tetembungan krama inggil kangge tiyang ingkang dipunajak micara kangge nedahaken kurmat. Titikanipun inggih menika “kowe” dipungantos “panjenengan”, “kiraka”, “kangmas”, “sliramu”, “kengslira”, “adhi”, wonwondene tembung “aku” boten ewah kangge ater-ater “dak-“, “ko-“, “di-“ saha panambang “-ku”, “-mu”, “-ake”, “-e” taksih dipunginakaken.

Pigunanipun undha-usuk ngoko alus miturut Harjawijana saha Supriya (2001:49) kados ing ngandhap menika:

- a. kangge wicanten kaliyan tiyang ingkang *statusipun* sami, nanging kanthi raos ngurmati;
- b. kangge wicanten kaliyan tiyang ingkang *statusipun* langkung inggil, nanging samun rumaket sanget;
- c. kangge wicanten kaliyan tiyang ingkang *statusipun* saperangan langkung inggil, nanging saperangan malih langkung andhap;
- d. kangge ngraosi utawi ngginem tiyang sanes ingkang *statusipun* langkung inggil.

3. Krama Lugu

Miturut Suwadji (1994: 13) basa krama inggih menika sedaya tetembunganipun ngginakaken basa krama, ater-ater saha panambang ugi ngginakaken basa krama. Undha-usuk krama lugu inggih menika jinising undha-usuk basa Jawi ingkang tetembunganipun ngginakaken krama-madya *normal* saha

saged dipunparingi tetembungan utawi leksikon krama inggil utawi krama andhap (Suwadi, 2004: 103).

Pigunanipun undha-usuk krama lugu miturut Harjawijana saha Supriya (2001: 79) inggih menika:

- a. kangge wicanten kaliyan tiyang ingkang statusipun kirang laangkung sami, sampun kulina, samiwondene ajen-ingajenan, nanging boten urmat sanget;
- b. kangge wicanten kaliyan tiyang ingkang statusipun langkung andhap, nanging dereng kulina, utawi sampun kulina nanging mila nedya ngormati;
- c. kangge sesorah ingkang asipat umum, boten mawi unggah-ungguh dhateng tetiyang utawi golongan tartamtu;
- d. kangge ngripta basa sinerat ingkang ugi asipat umum, boten mawi unggah-ungguh dhateng tetiyang utawi golongan tartamtu.

4. Krama Alus

Basa krama alus (Suwadi, 1994: 13) inggih menika ngginakaken tetembungan krama, krama inggil saha krama andhap, wonwondene ater-ater saha panambang ugi ngginakaken krama. Krama alus nedahaken kesopanan saha kealusan utawi tata krama ingkang langkung inggil. Undha-usuk krama alus, wujud tetembunganipun inggih menika leksikon krama saha saged dipunwuwuhi kaliyan leksikon krama inggil utawi krama andhap (Sasangka, 2004: 111).

Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula”, “kowe” ewah dados “sampeyan”, ater-ater “dak” ewah dados “kula”, “ko” ewah dados “dipun-“, lajeng panambang “-ku” ewah dados “kula”, “-mu” ewah dados

“sampeyan”, “panjenengan”, “-e” ewah dados “-ipun”, “-ake”, ewah dados “-aken”.

Pigunanipun undha-usuk krama alus miturut Harjawijana saha Supriya (2001: 102) inggih menika:

- a. kangge wicantenan kaliyan tiyang ingkang statusipun kirang lankung sami, samiwendene sanget urmat-kinormatan, amargi boten utawi dereng patos kulina. Yen nyebat dhirinipun piyambak limrahipun mawi tembung krama: kula, awis-awis ingkang mawi tembung krama inggil: adalem;
- b. kangge wicanten kaliyan tiyang ingkang statusipun langkung inggil. Menawi kaotipun kathah, yen nyebat dhirinipun piyambak mawi adalem, nanging menawi boten kathah limrahipun ugi mawi kula;
- c. kangge ngraosi utawi micantenaken tiyang sanes, kanthi katrangan bilih: ingkang ngraosi migunakaken basa krama alus, saha perlu migatosaken ancer-ancer caranipun ngginakaken tembung krama inggil;
- d. kangge sesorah ingkang swasananipun perlu unggah-ungguh kanthi jangkep, tuladhanipun: para pranatacara, tiyang ingkang sesorah wonten ing pahargyan.
- e. kangge ngripta basa sinerat ingkang perlu migunakaken unggah-ungguh basa jangkep tumrap para nupiksa.

Undha-usuking basa gadhah kalih pangertosan, ingkang sepisan undha-usuk basa inggih menika tata krama, adat istiadat utawi laku ingkang sae wonten ing pawicantenan. Undha-usuk basa ugi dipunsebat laku, emosi utawi tanduk. Ingkang kaping kalih undha-usuk basa gadhah pangertosan *variasi*,

ragam, tingkatan basa. Tembung “Jawa” saged dipunwastani suku bangsa ugi basa, kamangka basa Jawa inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening masarakat Jawa nalika pawicantenan kaliyan kulawarga saha masarakat.

Wonten ing nginggil menika saged dipunmangertosi bilih undha-usuk basa Jawi inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening tiyang Jawa wonten ing padintenan saha pawicantenan. Miturut para ahli basa, bilih wonten rantamaning pirembagan basa dumugi wekdal samenika. Saben rantamaning basa menika gadhah ciri saha nama miturut wekdal, kahanan kaliyan tingkat sosial budayanipun. Rantamaning basa kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Jaman kuna, ugi dipunsebat budaya jaman kuna utawi basa kawi (731 M – 805 M).
2. Basa Jawi tengahan (1400 – 1700 M).
3. Basa Jawi modern utawi basa Jawi enggal, ingkang dipunginakaken wonten ing wekdal samenika.

Wonten ing masarakat Jawa ingkang mangaribawani kahananipun undha-usuk basa wonten ing masarakat mliginipun masarakat Jawa inggih menika tingkat sosial. Poedjasoedarma (1979: 13) ngandharaken bilih peranganing undha-usuk basa Jawi inggih menika:

1. undha-usuk krama, inggih menika undha-usuk ingkang nedahaken solah bawahipun dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara. Undha-usuk krama dipunginakaken antawis tiyang ingkang dereng tepang, saged ugi tiyang ingkang kalenggahanipun langkung inggil utawi dhumateng tiyang sepuh. Tembung ingkang dipunginakaken inggih menika krama utawi krama inggil;

2. undha-usuk madya, inggih menika undha-usuk tengahan antawisipun krama kaliyan ngoko ingkang nedahaken solah bawa dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara. Undha-usuk madya dipunginakaken dening tiyang ingkang kalenggahanipun inggil dhumateng tiyang ingkang kalenggahanipun langkung ngandhap ananging yuswanipun langkung sepuh;
3. undha-usuk ngoko, dipunginakaken supados antawis penutur kaliyan tiyang ingkang dipunajak micara saged akrab. Asring dipunginakaken wonten ing kahanan informal utawi sante.

Panganggenipun basa Jawi wonten ing jaman samenika dipunbedakaken saking panganggenipun tembung alus utawi boten, inggih menika ngoko kaliyan krama. Ingkang kalebet undha-usuk basa ngoko inggih menika (a) ngoko lugu saha (b) ngoko alus, wondene ingkang kalebet undha-usuk basa krama inggih menika (a) krama lugu saha (b) krama alus.

F. Perangan Undha-usuk Basa Jawi

Endang (2009: 77-102) ngandharaken undha-usuk basa Jawi dipunperang dados gangsal undha-usuk, wonten ing ngandhap menika:

1. ngoko lugu, inggih menika undha-usuk ingkang ukaranipun kasusun dening tembung ngoko sedaya, titikanipun tembung “aku” saha ater-ater “dak”, “ko”, “di-“, saha panambang “-ku”, “-mu”, “-ake” boten ewah;
- a. antya basa, inggih menika undha-usuk ingkang ukaranipun kasusun dening tembung ngoko kaliyan krama inggil kangge ngormati tiyang ingkang dipunajak micara. Titikanipun inggih menika tembung “aku” boten ewah, wonwondene tembung “kowe” ewah dados “jenengan”, “sliramu”.

- b. basa antya, inggih menika undha-usuk ingkang kasusun dening tembung ngoko kaliyan krama saha krama inggil. Titikanipun inggih menika tembung “aku” boten ewah, wonwondene tembung “kowe” ewah dados “panjenengan”, “sliramu”, lsp, ater-ater “dak”, “ko-“, “di-“ boten ewah saha panambang “-ku”, “-mu”, “-e”, “-ake” boten ewah;
2. basa madya inggih menika undha-usuk *menengah* antawisipun krama saha ngoko ingkang nedahaken raos sopan;
 - a. madya ngoko, inggih menika undha-usuk ingkang tembung-tembungipun saking basa madya ananging dipuncampur kaliyan tembung ngoko, saha tembung wancah, ngginakaken wuwuhan ngoko. Titikanipun inggih menika tembung “kowe” ewah dados “dika”, “njenengan”, “sampeyan”. Tembung “kono”, “kene”, “kana” minangka tembung panuduh. Tembung “ko-” ewah dados “dika”, wondene tembung “di-” boten ewah;
 - b. madyantara, inggih menika undha-usuk ingkang tembung-tembungipun saking basa madya krama, ananging tembung ingkang katujuake dhumateng tiyang ingkang diajak micara owah dados krama inggil. Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula”, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, ater-ater “dak-“ ewah dados “kula”, tembung “ko-“ ewah dados “sampeyan”, wonwondene ater-ater “di-“ boten ewah;
 - c. madya krama, inggih menika undha-usuk ingkang biasanipun dipunginakaken dening tiyang dhusun dhumateng tiyang sepuh ingkang dipunajak micara minangka raos kurmat. Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, “samang”, ater-ater “dak-“

ewah dados “kula”, ater-ater “ko-“ ewah dados “samang”, “mang”, panambang “-ku” ewah dados “kula”, panambang “-mu” ewah dados “sampeyan”, wonwondene panambang “-e” boten ewah;

3. basa krama, inggih menika undha-usuk ingkang nedahaken raos santun penutur dhumateng mitra tuturipun utawi tiyang ingkang dipunajak micara.
 - a. muda krama, inggih menika undha-usuk ingkang dipunginakaken kangge ngormati tiyang ingkang dipunajak micara, wondene tiyang ingkang micara mapanaken dhirinipun piyambak wonten ing ngandhapipun, biasanipun dipunginakaken dhening tiyang nem dhumateng tiyang ingkang langkung sepuh. Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula”, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, “panjenengan”, “kangmas” lsp., ater-ater “dak-“ ewah dados “kula”, ater-ater “ko-“ ewah dados “dipun-“, panambang “-ku” ewah dados “kula”, panambang “-mu” ewah dados “sampeyan”, “panjenengan”, panambang “-e” ewah dados “-ipun”, panambang “-ake” ewah dados “-aken”.
 - b. kramantara, inggih menika undha-usuk ingkang sedaya tembung-tembungipun ngginakaken krama, dipunginakaken dening tiyang sepuh dhumateng tiyang nem dipunpriksani saking yuswa saha kalenggahanipun. Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula”, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, ater-ater “dak-“ ewah dados “kula“, ater-ater “di-“ ewah dados “dipun-“, panambang “-ku” ewah dados “kula”, panambang “-mu” ewah dados “sampeyan”, panambang “-e” ewah dados “-ipun”, panambang “-ake” ewah dados “-aken”;

- c. wredakrama, undha-usuk menika sami kaliyan undha-usuk kramantara. Bedanipun wonten ing ater-ater “di-“ menawi wonten ing undha-usuk kramantara ewah dados “dipun-“ ananging wonten ing wredakrama boten ewah. Panambang “-e” menawi wonte ing undha-usuk kramantara ewah dados “-ipun” ananging wonten ing wredakrama boten ewah. Panambang “-ake” wonten ing undha-usuk kramantara ewah dados “-aken” ananging wonten ing wredakrama boten ewah. Wonwondene tembung “aku”, “kowe”, ater-ater “dak-“, “ko-“ sami kaliyan tataran wonten ing undha-usuk kramantara;
- d. krama inggil, inggih menika undha-usuk krama dipuncampur kaliyan krama inggil, dipunginakaken dening tiyang ingkang status sosialipun inggil amargi kalenggahanipun, saha dhumateng tiyang ingkang lankung sepuh. Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula”, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, ater-ater “dak-“ ewah dados “kula“, ater-ater “di-“ ewah dados “dipun-“, panambang “-ku” ewah dados “kula”, panambang “-mu” ewah dados “sampeyan”, panambang “-e” ewah dados “-ipun”, panambang “-ake” ewah dados “-aken”;
- e. krama desa, inggih menika undha-usuk basa krama dipuncampur kaliyan krama desa. Titikanipun inggih menika tembung “aku” ewah dados “kula”, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, ater-ater “dak-“ ewah dados “kula”, ater-ater “ko-“ ewah dados “sampeyan”, ater-ater “di-“ ewah dados “dipun-“;
4. basa bagongan, inggih menika undha-usuk ingkang mliginipun dipunginakaken wonten ing kraton, titikanipun wonten ing basa bagongan

menika namung wonten sewelas tembung, wonten ing panganggenipun basa bagongan dipuncampur kaliyan basa krama. Sewelas tembung menika kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Tabel 1. Tembung Basa Bagongan

Basa Jawi	Basa Bagongan
Kula	Manira
Panjenengan	Pakenira
Inggih	Enggeh
Boten	Boya
Namung	Besaos
Menika	Puniki
Menika	Puniku
Menapa	Punapa
Wonten	Wenten
Sanes	Seyos
Sumonggo	Nedha

5. basa kasar, wonten ing panganggenipun ngginakaken tembung ngoko kacampur kaliyan tembung kasar.

Perangan undha-usuk menika dipunginakaken kangge manggihaken jinising undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat, pramila ingkang dipunginakaken undha-usuk tradisional.

G. Panaliten ingkang Jumbuh

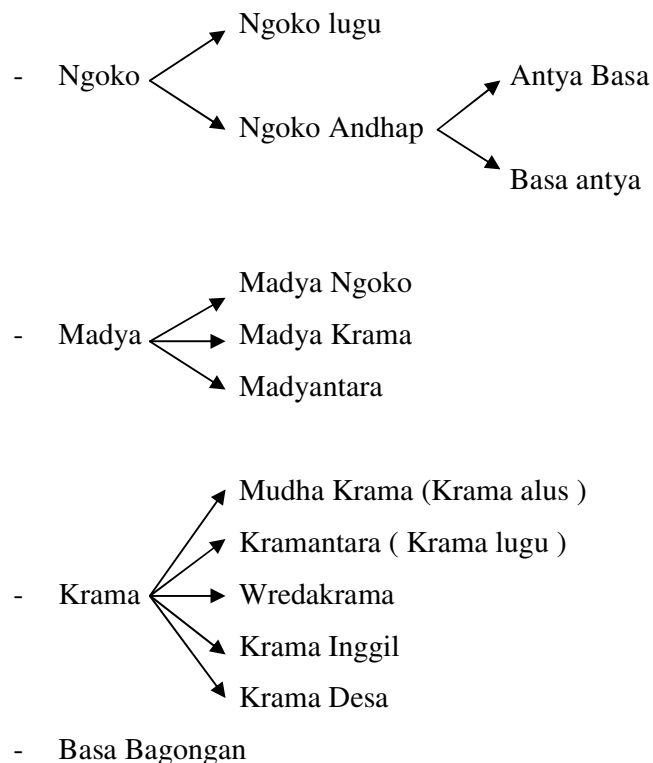
Panaliten babagan undha-usuk basa Jawi sampun nate dipuntindakaken dening Vita Sari Damayanti nalika taun 2012 kanthi irah-irahan “Pemakaian Tingkat Tutur Bahasa Jawa di Dukuh Kaden, Desa Gumulan, Kecamatan Klaten Tengah, Kabupaten Klaten”. Panaliten menika jumbuh kaliyan panaliten ingkang dipuntindakaken dening peneliti amargi fokus permasalahanipun sami, inggih menika babagan undha-usuk basa Jawi. Panaliten menika ugi dipunginakaken kangge bahan *referensi*.

Inkang mbedakaken panaliten kasebut kallihan panaliten menika inggih menika wonten ing subjek ingkang panaliten sarta asiling panaliten. Subjek ingkang dipunteliti wonten ing panaliten menika inggih menika undha-usuk basa Jawi abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Pramila, tembung saha ukara ingkang dipunginakaken beda kaliyan tembung saha ukara ingkang dipunginakaken wonten ing Dukuh Keden, Dusun Gumulan, Kecamatan Klaten, Kabupaten Klaten.

H. Nalaring Pikir

Sosiolinguistik inggih menika cabang ilmu basa ingkang ngandharaken babagan gayutanipun basa kaliyan masarakat panganggenipun sarta bab samukawis sosial wonten ing lingkunganipun. Panganggenipun basa wonten ing masarakat dipunbedakaken miturut wujud saha maknaipun, inggih menika wonten ing pamilihan tembung utawi ukaranipun menika dipunperang dados tigang kelas *variasi*, inggih menika dialek, undha-usuk, saha ragam.

Undha-usuk inggih menika *variasi* basa ingkang pambedanipun dipuntemtokaken dening penutur dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara utawi tiyang kaping tiga. Bab ingkang nemtokaken *variasi* basa antawisipun yuswa, tingkat sosial, saha keakraban antawis penutur kaliyan mitra wicaranipun. Jinising undha-usuk ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika wonten sekawan, ngoko lugu, ngoko alus, krama lugu saha krama alus, ugi wonten basa bagongan ingkang mliginipun dipunginakaken dening abdi dalem wonten ing kraton. Peranganing undha-usuk basa Jawi inggih menika wonten ing ngandhap menika.



Wonten ing nalaring pikir dipunginakaken alur menika supados sedaya basa saged dipunrembag sedaya. Wonten ing wekdal samenika panganggenipun undha-usuk ngoko namung ngoko lugu kemawon. Panganggenipun undha-usuk

madya wonten ing wekdal samenika namung madya ngoko saha madya krama. Panganggenipun undha-usuk krama wonten ing wekdal samenika mudha krama, kramantara saha kama inggil, wondene panganggenipun basa bagongan namung dipunginakaken dening para abdi dalem wonten ing kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

Kangge ngrembag perkawis ingkang mangaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat, pramila dipunginakaken unsur-unsur teori SPEAKING, inggih menika *setting and scene*, *participants*, *ends*, *act Sequences*, *key*, *instrument*, *norm*, *genre*.

Sanajan wonten abdi dalem ingkang ngginakaken basa Indonesia, teori babagan *kontak* basa boten dipunginakaken amargi wonten ing panaliten menika namung ngrembag jinising undha-usuk basa Jawi saha perkawis ingkang mangaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panalliten

Jinising panaliten menika awujud panaliten *deskriptif*, inggih menika kangge ngandharaken wujuding basa ingkang dipunginakaken abdi dalem Kraton Ngayogyakarta. Miturut Kountur (2009: 108) panaliten *deskriptif* inggih menika jinising panaliten ingkang ngandharaken kahanan kanthi cetha saking objek ingkang dipunteliti.

Panaliten menika sipatipun alamiah ingkang ngasilaken data *deskriptif* awujud seratan utawi lisan saking para *narasumber*, sikap saha data ingkang dipuntelliti. Ancasipun panaliten menika kangge ngandharaken jinising undha-usuk abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saha perkawis-perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

B. Subjek saha Objek Panaliten

Subjek panaliten menika abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Ngginakaken subjek menika amargi para abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta taksih ngginakaken undha-usuk basa ingkang maneka warni.

Objek wonten ing panaliten inggih menika panganggenipun undha-usuk basa Jawi dening abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun basa Jawi menika langkung cetha menawi dipuntingali saking aspek jinis undha-usuk basa Jawi saha perkawis ingkang ndayani undha-usuk basa Jawi dening abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

C. Cara Ngempalaken Data

Cara ngempalaken *data* ingkang dipunlampahi ngginakaken *teknik simak* saha *wawancara*. Dipunsebat metode *simak* awit dipunlampahi mawi cara nyemak informan anggenipun ngginakaken basa (Chaer, 2007: 96). Anggenipun ngginakaken metode *simak* dipunjangkepi ugi mawi teknik sadap. Panaliti nyadap sedaya pawicantenan saking *subjek* panaliten (Sudaryanto, 1993: 133).

Teknik simak menika panaliti namung nggatosaken pawicantenan ingkang dipunandharaken dening abdi dalem kraton Ngayogyakarta tanpa urun rembug ing pawicantenan kasebut. Teknik kasebut kangge mangertosi jinising undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta.

Salajengipun teknik *Wawancara* dipunlampahi dening panaliti dhumateng abdi dalem, *wawancara* menika dipunlampahi kangge madosi data saha *informasi-informasi* ingkang wigati. Teknik kasebut kangge mangertosi perkawis ingkang ndayani undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta. Panaliten ing lapangan dipunpungkasi menawi Data sampun jenuh, sampun boten kapanggihaken malih data ingkang enggal.

D. Instrumen Panaliten

Instrumen panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika tabel analisis ingkang kabantu dening kartu data saha panaliti piyambek utawi *human instrument*. Miturut pamanggihipun Moleong (1998: 19) *human instrument* dipunginakaken amargi panaliti minangka piranti kangge ngempalaken Data. Sanesipun kartu Data, *instrumen* ingkang dipunginakaken inggih menika pedoman *wawancara*.

Pedoman *wawancara* menika pitakonan ingkang badhe dipuntangletaken dhumateng *informan*, ancasipun kangge mangertosi fungsi saha samukawis ingkang ndayani undha-usuk basa Jawi abdi dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Pedoman wawancara ingkang dipunginakaken wonten ing ngandhap menika.

1. Undha-usuk menapa kemawon ingkang dipunginakaken para abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat?
2. Undha-usuk menapa ingkang dipunginakaken menawi badhe sowan dhumateng Kanjeng Sultan?
3. Undha-usuk menapa ingkang dipunginakaken enawi pawicantenan antawisipun abdi dalem ingkang jabatanipun beda?
4. Tembung bagongan menapa kemawon ingkang asring dipunginakaken nalika pawicantenan?
5. Perkawis menapa kemawon ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi nalika wicantenan?

Kartu data dipunginakaken kangge nyerat data ingkang sampun dipunpanggiaken, wondene tabel analisis dipunginakaken kangge nglebetaken data saking kartu data.

Tabel 2. Kartu Data panganggenipun Undha-usuk basa Jawi

Sumber	: 13 Maret 2013
Konteks	: Abdi dalem O2 mangsuli pitakenan saking O1 bab caos wonten Tepas Ndwarapura.
Data	: O1: “Badhe caos Rama?” O2: “Enggeh, menira badhe caos.”
Jinising undha-usuk basa Jawi	: basa Bagongan
Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi	: <i>Setting and scene, participant, ends.</i>

E. Cara Nganalisis *Data*

Cara analisis Data ingkang dipunginakaken inggih menika cara *deskriptif*. Analisis *deskriptif* kangge ngandharaken jinising undha-usuk basa Jawi saha bab ingkang ndayani pangangenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Data ingkang dipunkempalaken awujud tuturan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Data ingkang dados *fokus* panaliten menika sadayanipun basa lisan.

Proses analisis dipunwuwuhi kanthi ngandharaken data ingkang sampun dipunasilaken. Data ingkang dipunasilaken sakking rekaman lajeng dipuntranskripsikaken. Asiling transkripsi dipunjangkepi mawi catetan ingkang dipunserat nalika nindakaken panaliten. Wonten ing bab *deskripsi* menika data dipunserat jumbuh kaliyan kawontenanipun, menapa ingkang dipuntuturaken kaliyan subjek. Proses analisis data salajengipun inggih menika kaperang dados ing ngandhap menika.

a. Identifikasi *Data*

Identifikasi Data dipuntindakaken kanthi maringi nomer data wonten ing sadaya data ingkang sampun dipunkempalaken saha dipunjumbuhaken kaliyan *kriteria-kriteria* ingkang sampun dipuntemtokaken.

b. Reduksi *Data*

Reduksi data dipuntindakaken kanthi milih sedaya data ingkang dipunkempalaken. Salajengipun Data ingkang boten *relevan* dipunkirangi.

c. Interpretasi Data

Data ingkang sampun dipunperang jumbuh kaliyan kriteria salajengipun dipuntindakaken *penafsiran data* adhedhasar kawruh kebahasaan saha *kecermatan* anggenipun nindakaken panaliten. *Data* dipunkaji adhedhasar jinising undha-usuk basa Jawi saha samukawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

d. Penyajian Data

Penyajian data wonten ing panaliten menika awujud *uraian deskriptif* saha awujud tabel saking kertu Data. *Uraian deskriptif* menika ngandharaken jinising undha-usuk basa Jawi saha samukawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

Tabel 3. Analisis Panganggenipun Undha-usuk Basa Jawi.

No	Konteks	Data	Undha-usuk								Perkawis ingkang ndayani panganggenipun basa								Ket.		
			N.		Md.			Kr.			Ba	S	P	E	A	K	I	N	G		
			Lugu	andhap	M. Ng	M. Kr	Mdytara	Md. Kr	Kr.tara	Kr. Ing											
1	Abdi dalem O2 mangsul i pitakena n O1 bab caos.	O2: “Enggeh menira badhe caos.”									√	√	√	√							O2 anggenipun mangsul i ngginakaken basa bagongan rumaketing pasaderekan.

F. *Validitas saha Reliabilitas Data*

Cara ingkang dipuntindakaken supados saged pikantuk *kevalidan* saking asiling panaliten inggih menika kanthi cara ngamati saha analisis kanthi cermat sarta miturut teori ingkang sampun wonten.

Kanthi cara *validitas* menika *data* ingkang dipunpikantuk ngginakaken *validitas triangulasi teori* saha tetimbangan *ahli*. *Validitas triangulasi teori* dipuntindakaken kanthi cara njumbuhaken data kalihan teori ingkang dipunginakaken minangka dhasar. *Validitas* tetimbangan *ahli* saged dipuntindakaken kanthi konsultasi *data* asiling panaliten dhumateng dosen pembimbing, Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum saha Dra. Siti Mulyani, M. Hum.

Wonten ing ngandhap menika tuladha jinising undha-usuk basa Jawi saha perkawis ingkang mangaribawani panganggenipun undha-usuk basa Jawi.

“*enggeh, menira badhe caos*”

“*inggih, kula badhe caos*”

Jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken wonten ukara ing nginggil inggih menika basa bagongan. Titikanipun wonten ing panganggenipun tembung “enggeh” menika kalebet tembung basa bagongan ingkang tegesipun “inggih”. Tembung “menira” menika kalebet tembung basa bagongan ingkang tegesipun “kula”. Tembung “badhe” saha “caos” menika tembung krama.

Reliabilitas intra rater wonten ing panaliten menika kanthi nindakaken pamaosan saha ngrembag *data* makaping-kaping, saengga dipunpikantuk *data* ingkang *stabil* saha dipuntindakaken dening panaliti kanthi mandhiri. *Data*

ingkang sampun dipunpikantuk salajengipun dipunrembag miturut *fokus masalah* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten. Panaliten menika sampun pungkasan nalika *data* ingkang dipunpikantuk sampun *stabil*, saengga layak dipunanalisis wonten ing *karya ilmiah*.

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Asiling Panaliten

Adhedasar *data* ingkang kapanggihaken dening panaliti, badhe ngandharaken perkawis saha jinising undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Langkung cetha malih kaandharaken ing ngandhap menika.

Tabel 4. Jinis saha perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi.

No.	Jinising undha-usuk	Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk (SPEAKING)	Indikator
1	2	3	4
1.	Madya Ngoko	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Setting and scene</i> - <i>Participant</i> - <i>Ends</i> 	<p>O1: “Wis sowan Den?”</p> <p>O2: “Nggih nembe mawon Rama.”</p> <p>Titikanipun inggih menika tembung madya kacampur kaliyan ngoko.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tembung “wis” menika saking tembung wancah “uwis”. - Tembug “sowan” menika tembung krama inggil. - Tembung “Den” menika saking tembung wancah “Raden”. - <i>Setting and scene</i> :kawontenan sante

Tabel salajengipun

1	2	3	4
			<p>wonten ing Tepas Ndwarapura.</p> <p><i>-Participant</i> : bedanipun kalenggahan antawisipun O1 (Wedana JD) kaliyan O2 (R.B.A. YS).</p> <p><i>-Ends</i>: nyuwun pirsa dhumateng abdi dalem ingkang kalenggahanipun langkung inggil ananging yuswanipun langkung nem.</p>
		<p>- <i>Setting and scene</i></p> <p>- <i>Participants</i></p> <p>- <i>Ends</i></p>	<p>O1: “Dha Ca, wis ditimbali Den Bekel.”</p> <p>O2: “Oh nggih mangke tak sowan.”</p> <p>Titikanipun inggih menika tembung ngoko kacampur kaliyan krama utawi krama inggil.</p> <p>- Tembung “wis” menika tembung ngoko.</p> <p>- Tembung “dtimbali” menika tembung krama.</p> <p>- Tembung “dha Ca” menika netral.</p> <p>- <i>Setting and scene</i>: kawontenan ingkang santen wonten ing ngajeng Gedhong Kaca.</p> <p>- <i>Paraticipant</i>: rumaketing pasaderekan antawisipun O1 (M. YW) kaliyan O2 (M. YR).</p> <p><i>Ends</i>: ngaturi pirsa dhumateng abdi dalem ingkang yuswanipun sami,</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4
			saha kangge ngurmati tiyang ingkang kaping tiga, inggih menika Raden Bekel.
2.	Ngoko Lugu	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Setting and scene</i> - <i>Participants</i> - <i>Ends</i> 	<p>O1: “Yowes, sesuk wae.”</p> <p>O2: “Nggih Rama.”</p> <p>Titikanipun inggih menika sedaya tetembungan ngginakaken ngoko.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tembung “yowes”, “sesuk”, “wae” menika tembung ngoko. - <i>Setting and scene</i>: O1 ingkang saweg mlampah wonten ing ngajeng bangsal Pacaosan nyuwun pirsu dhumaten O2 ingkang saweg lenggahan. - <i>Participants</i>: O1 ingkang jabatanipun langkung inggil saking O2 ananging taksih ngurmati - <i>Ends</i>: O1 ingkang ngaturi pirsu bab jagi ingkang katindakaken dinten benjang kemawon amargi boten siyos katindakaken wonten ing dinten menika.
3.	Krama Alus	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Setting and scene</i> - <i>Participants</i> - <i>Ends</i> 	<p>O1: “Jagi Rama?”</p> <p>O2: “Nggih jagi, Ca?”</p> <p>Titikanipun inggih menika tembung krama madya kacampur kaliyan krama inggil.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4
			<ul style="list-style-type: none"> - Tembung “jagi” menika tembung krama inggil. - Tembung “Rama” menika netral. - <i>Setting and scene</i>: kawontenan ingkang santen nalika O1 badhe mlebet wonten ing Tepas Ndwarapura. - <i>Participant</i>: bedanipun kalenggahan saha yuswa antawisipun O1 (R.B WS) kaliyan O2 (R.B.A YS). <p><i>Ends</i>: nyuwun pirsu babagan jagi wonten ing tepas Ndwarapura dhumateng tiyang ingkang langkung sepuh saha kalenggahanipun ingkang langkung inggil.</p>
4.	Krama Inggil	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Setting and scene</i> - <i>Participants</i> - <i>Ends</i> 	<p>O1: ”Hatur kawuningan saking Gusti Purwadiningrat, dhumateng para kanca habdidalem reh Widyabudaya, kadhawuhaken sami sowan hangayahi pedamelan kados adat.”</p> <p>O2: “Nggih-nggih Rama, matur suwun.”</p> <p>Titikanipun inggih menika tembung krama kacampur kaliyan krama inggil.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tembung “hatur kawuningan”,

Tabel salajengipun

1	2	3	4
			<p>“saking”, “dhumateng”, “sami sowan”, hangayahi”, “kados adat” menika tembung krama inggil.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tembung “pedamelan” menika tembung krama. - Tembung “habdidalem” menika netral. - <i>Setting and scene</i>: kawontenan ingkang formal wonten ing Tepas Widyabudaya. - <i>Participant</i>: bedanipun kalenggahan antawisipun O1 (K.R.T PD) kaliyan O2 (R.B WS). - <i>Ends</i>: ngaturi pirsu supados para abdi dalem rawuh wonten ing pedamelan kraton, saha ngormati tiyang kaping tiga amargi kalenggahanipun langkung inggil.
5.	Basa Bagongan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Setting and scene</i> - <i>Participant</i> - <i>Ends</i> 	<p>O1: “Rak Nandalem tik, ta?”</p> <p>O2: “Enggeh sampun Den, ingkang niki sanes?”</p> <p>Titikanipun inggih menika ngginakaken tembung bagongan.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tembung “rak”, “tik” menika tembung wancah “ora”, “ketik”. - Tembung “Nandalem” menika tembung basa bagongan. - <i>Setting and scene</i>: kawontenan

Tabel salajengipun

1	2	3	4
			<p>ingkang sante wonten ing Tepas Ndwarapura.</p> <p>- <i>Participant</i>: rumaketing pasaderekan antawisipun O1 (K.R.T JN) kaliyan O2 (K.P.H WN).</p> <p>- <i>Ends</i>: nyuwun pirsa bab makalah ingkang badhe dipunkempalaken dhumateng abdi dalem ingkang pasaderekanipun sampun rumaket.</p>

Saking *data* ing nginggil, saged dipunpriksanii jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken dening abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata kraton Ngayogyakarta Hadiningrat ingih menika Madya ngoko, Krama lugu, krama inggil, saha basa bagongan.

Tabel wonten ing nginggil menika ugi ngandharaken perkawis ingkang ndayani pangangenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis menika inggih menika (1)*participants* utawi peserta tutur, (2)*setting and scene* utawi papan kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan, (3)*ends* inggih menika ancasiipun wicantenan.

Undha-usuk ngoko kaperang dados kalih inggih menika ngoko lugu saha ngoko alus. Undha-usuk krama kaperang dados krama lugu saha krama alus. Kejawi undha-usuk ngoko kalihan krama ugi wonten basa bagongan, basa

bagongan menika beda kalihan basa Jawi ingkang dipunginakaken masarakat. Basa bagongan inggih menika basa ingkang dipunginakaken dening para abdi dalem nalika nindakaken tugasipun wonten ing kraton. Ananging wonten ing panganggenipun dipuncampur kalihan basa krama.

Jinisipun undha-usuk basa Jawi saha perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat ingkang sampun dipunpanggihi adhedhasar asiling panaliten menika badhe dipunandharaken saha dipunrembag sesarengan amargi boten saged dipunpilah-pilah.

B. Pirembaganipun

Saking asiling panaliten, bab menika badhe ngrembag babagan jinising undha-usuk basa Jawi saha perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Adhedhasar *data* ingkang dipunasilaken, namung tuladhanipun ingkang dipunandharaken saha dipunrembag wonten ing bab pirembagan panaliten menika.

Data-data ingkang badhe dipunrembag inggih menika namung dados tuladha saking *data-data* sanes ingkang sami jinisipun. *Data* ingkang sanes menika dipunlampiraken wonten ing lampiran kanthi jangkep kaliyan menapa wontenipun. Lajeng nama abdi dalem wonten ing panaliten menika namung dipunserat singkatanipun utawi inisial kangge njagi namanipun para abdi dalem. Asiling panaliten menika kaandharaken ing bab pirembagan menika.

1. Undha-usuk Madya Ngoko

Undha-usuk ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat inggih menika madya ngoko. Undha-usuk ngoko alus inggih menika tembung-tembungipun saking basa madya ananging dipuncampur kaliyan tembung ngoko, saha tembung wancah, ngginakaken wuwuhan ngoko. Titikanipun inggih menika.

Urut-urutanipun unen-unen dumados saking tembung “kowe” ewah dados “dika”, “njenengan”, “sampeyan”. Tembung “kono”, “kene”, “kana” minangka tembung panuduh. Tembung “ko-” ewah dados “dika”, wondene tembung “di-” boten ewah. Adhedhasar saking asiling panaliten menika dipunpanggiaken panganggenipun undha-usuk madya ngoko abdi dalem kraton Ngayogyakarta hadiningrat nalika pawicantenan.

Tuturan ing ngandhap menika kalebet jinising undha-usuk madya ngoko abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

O1: **‘Wis sowan Den?’**

O2: ‘Nggih nembe mawon Rama.’

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk madya ngoko, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika madya dipuncampur tembung ngoko saha tembung wancah.

Tetembungan menika katitik saking tembung “wis” menika saking tembung wancah “uwis”. Tembung “sowan” menika tembung krama inggil. Tembung “Den” menika saking tembung wancah “Raden, dipunginakaken kangge

ngormati mitra tuturipun amargi kalenggahanipun langkung inggil. O1 (Wedana JD) minangka penutur kalenggahanipun Wedana wondene O2 (R.B.A. YS) minangka mitra tutur kalenggahanipun Riya Bupati Anom. Amargi kalenggahanipun O2 menika peparingan saking Raja saha pasaderekan ingkang rumaket, ananging O1 taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken tembung “Den”, pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika madya ngoko.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk madya ngoko abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk madya ngoko menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk ngoko alus dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika santé. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan

menika katindakaken nalika O1 (Wedana JD) kalihan O2 (R.B.A. YS) saweg lenggahan wonten ing Tepas Ndwarapura.

b. Participants

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpangguhaken panganggenipun undha-usuk madya ngoko abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk ngoko alus menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten *data* ing nginggil inggih menika abdi dalem JD ingkang kalenggahanipun Wedana kalihan mitra tuturipun YS ingkang kalenggahanipun Raden Bekel Anom. Panganggenipun undha-usuk madya ngoko dening Wedana JD dhumateng R.B.A. YS dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha yuswanipun Wedana JD ingkang langkung sepuh saking R.B.A. YS, ananging kalenggahanipun R.B.A. YS langkung inggil.

Amargi kalenggahanipun abdi dalem R.B.A. YS menika peparingan saking Raja saha pasaderekan antawisipun wedana JD kalihan R.B.A. YS ingkang rumaket sahingga undha-usuk ingkang dipunginakaken menika madya ngoko. Bab menika kalebet wonten ing *participants* amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. Ends

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun *data* pawicantenan wonten ing

panaliten inggih menika Wedana JD nyuwun pirsa dhumateng R.B.A YS babagan sowan wonten ing salah satunggaling papan wonten ing salebeting kraton, inggih menika Tepas Ndwarapura. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara “**Wis sowan den?**”. Tuturan menika nedahaken bab nyuwun pirsa dhumateng mitra tuturipun ingkang kalenggahanipun langkung inggil ananging yuswanipun langkung nem.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk ngoko alus wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *setting and scene, participants*, saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika rumaketing pasaderekan sanajan kalenggahanipun beda.

O1 nalika micara kalihan O2 ngginakaken undha-usuk madya ngoko amargi sampun sami tepang, akrab lan wonten ing kawontenann ingkang sante. Pangangenipun tembung katrangan kadosta “Rama”, saha tembung “Den” minangka raos kurmat dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara.

Tuladha panganggenipun undha-usuk madya ngoko sanesipun wonten ing *data* (2) antawisipun abdi dalem punokawan wonten ing Tepas widyabudaya, kaandharaken ing ngandhap menika.

O1: “**Dha Ca, wis ditimbali Den Bekel.**”

O2: “Oh ya, mangke tak sowan.”

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk madya ngoko, amargi

tetembungan ingkang dipunginakaken menika madya kacampur kaliyan tembung krama saha tembung wancah.

Tetembungan menika katitik saking tembung “wis” menika saking tembung wancah “uwis”. Tembung “ditimbali” menika tembung krama lugu. Tembung “Den” saking tembung wancah “Raden”, dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun. Tembung “Dha Ca” dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun sanajan yuswaipun sami. Tembung “dha” saking basa bagongan ingkang tegesipun “ayo”. Tembung “Ca” menika saking tembung wancah “kanca”.

O1 (M. YW) minangka penutur kalenggahanipun abdi dalem Jajar wondene O2(M. YR) minangka mitra tutur kalenggahanipun sami kalihan O2 inggih menika abdi dalem Jajar. Panganggenipun tembung “Dha Ca” amargi yuswanipun abdi dalem kekalih menika sami, pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika madya ngoko, ananging taksih angormati kanthi ngginakaken tembung “Dha Ca” saha “Raden”.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nallika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggiaken panganggenipun undha-usuk ngoko alus abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk madya ngoko menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk madya ngoko dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika santé. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (M. YW) kalihan O2 (M. YR) saweg lenggahan wonten ing ngajeng Gedhong Kaca utawi Museum HB IX.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggiaken panganggenipun undha-usuk madya ngoko abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk madya ngoko menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten *data* ing nginggil inggih menika abdi dalem M. YW ingkang kalenggahanipun abdi dalem Jajar kalihan mitra tuturipun M. YR ingkang kalenggahanipun sami kaliyan O1 inggih menika abdi dalem Jajar. Panganggenipun undha-usuk madya ngoko dening M. YW dhumateng M. YR

dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha yuswanipun antawisipun abdi dalem kekalih ingkang sami.

Sanajan yuswanipun sami ananging M. YW taksih ngormati M. YR kanthi ngginakaken tembung “Dha Ca”, sahingga undha-usuk ingkang dipunginakaken menika madya ngoko. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. *Ends*

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun *data* pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika, M. YW ngaturi pirsa dhumateng M. YR ingkang saweg lenggahan wonten ing salah satunggaling papan wonten ing salebeting kraton, inggih menika Gedhong Kaca utawi Museum HB IX bab sowan dhumateng Raden Bekel. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara “**Dha Ca, wis ditimbali Den Bekel**”. Tuturan menika nedahaken bab ngaturi pirsa dhumateng mitra tuturipun ingkang yuswanipun saha kalenggahanipun sami, ananging taksih ngormati tiyang ingkang ngaturi dhawuh inggih menika tiyang kaping tiga.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk madya ngoko wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *setting and scene, participants*, saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika rumaketing pasaderekan saha yuswanipun ingkang sami.

O1 nalika micara kalihan O2 ngginakaken undha-usuk madya ngoko amargi sampun sami tepang, akrab lan wonten ing kawontenann ingkang sante. Pangangenipun tembung katrangan “Dha Ca” minangka raos kurmat dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara.

2. Undha-usuk Ngoko Lugu

Undha-usuk ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat inggih menika ngoko lugu. Undha-usuk ngoko lugu inggih menika tembung-tembungipun saking basa sedaya tetembunganipun ngginakaken ngoko, ater-ater saha panambang ugi ngginakaken ngoko sedaya. Titikanipun inggih menika. “aku”, “kowe”, saha ater-ater “dak”, “ko-“, “di-“ saha panambang “-ku”, “-ake” taksih boten nggadhahi ewah-ewahan.

Adhedhasar saking asiling panaliten menika dipunpanggiaken panganggenipun undha-usuk ngoko lugu abdi dalem kraton Ngayogyakarta hadiningrat nalika pawicantenan.

Tuturan ing ngandhap menika kalebet jinising undha-usuk ngoko lugu abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.

O1: “Yowes, sesuk wae.”

O2: “Nggih Rama.”

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk ngoko lugu, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika ngoko sedaya.

Tetembungan menika katitik saking tembung “yowes”, “sesuk” saha tembung “wae” menika tembung ngoko. O1 (Wedana JD) minangka penutur kalenggahanipun Wedana wondene O2 (M. YR) minangka mitra tutur kalenggahanipun abdi dalem jajar. Amargi kalenggahanipun O1 menika langkung inggil saking O2 pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika ngoko lugu.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. Setting and scene

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk ngoko lugu abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk madya ngoko menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk ngoko lugu dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika santé. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (Wedana JD saweg lenggahan

wonten ing bangsal pacaosan, wondene O2 (M. YR) saweg mlampah ing sangajengipun banngsal pacaosan.

b. Participants

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpangguhaken panganggenipun undha-usuk ngoko lugu abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk ngoko alus menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten *data* ing nginggil inggih menika abdi dalem JD ingkang kalenggahanipun Wedana kalihan mitra tuturipun YR ingkang kalenggahanipun abdi dalem jajar. Panganggenipun undha-usuk ngoko lugu dening Wedana JD dhumateng M YR dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha yuswanipun Wedana JD ingkang langkung sepuh saking M YR. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. Ends

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun *data* pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika Wedana O1 ingkang ngaturi pirsa bab jagi ingkang katindakaken dinten benjang kemawon amargi boten siyos katindakaken wonten ing dinten menika. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten

ing ukara “**Yowes, sesuk wae**”. Tuturan menika nedahaken bab ngaturi pirsadhumateng mitra tuturipun ingkang yuswanipun langkung nem.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk ngoko lugu wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *setting and scene, participants*, saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika bedanipun yuswa.

O1 nalika micara kalihan O2 ngginakaken undha-usuk ngoko lugu amargi sampun sami tepang, akrab lan wonten ing kawontenann ingkang sante. Pangangenipun tembung katrangan kadosta “Rama”, minangka raos kurmat dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara.

3. Undha-usuk Krama Alus

Undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat inggih menika krama lugu. Undha-usuk krama lugu inggih menika sedaya tetembunganipun ngginakaken basa krama, ater-ater saha panambang ugi ngginakaken basa krama. Urut-urutaning unen-unen dumados saking tembung krama saged dipunwuwuhi kaliyan leksikon krama inggil uutawi krama andhap.

Gayut kalihan jinis saha perkawis ingkang ndayani undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika, tuladhanipun panganggenipun undha-usuk krama alus kaandharaken ing ngandhap menika.

O1:”Jagi Rama?”

O2: "Nggih jagi, Ca?"

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk krama alus amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika krama utawi krama madya.

Tetembungan menika katitik saking tembung "jagi" menika tembung krama. Tembung "Rama" dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun amargi yuswanipun langkung sepuh saha kalenggahanipun langkung inggil. O1 (R.B. WS) minangka penutur kalenggahanipun Riyo Bupati wondene O2 (R.B.A. YS) minangka mitra tutur kalenggahanipun Riya Bupati Anom.

Amargi kalenggahanipun O2 menika peparingan saking Raja saha pasaderekan ingkang rumaket, ananging O1 taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken tembung "Rama", pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika krama lugu.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1) *setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2) *participants* utawi peserta tutur (3) *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk krama alus abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun

undha-usuk krama lugu menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk krama lugu dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika boten formal. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (R.B. WS) mlebet wonten Tepas Ndwarapura saha O2 (R.B.A. YS) saweg lenggahan wonten ing Tepas Ndwarapura.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk krama alus abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk krama lugu menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika abdi dalem R.B. WS ingkang kalenggahanipun Riyo Bupati kalihan mitra tuturipun R.B.A. YS ingkang kalenggahanipun Raden Bekel Anom. Panganggenipun undha-usuk krama alus dening R.B. WS dhumateng R.B.A. YS dipunpangribawani kaliyan kalenggahanipun R.B.A. YS ingkang langkung inggil, rumaketing pasaderekan, saha yuswanipun R.B.A. YS ingkang langkung sepuh.

Amargi kalenggahanipun abdi dalem R.B.A. YS menika peparangan saking Raja saha pasaderekan antawisipun R.B. WS kalihan R.B.A. YS ingkang rumaket sahingga undha-usuk ingkang dipunginakaken menika krama alus. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. *Ends*

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika R.B WS nyuwun pirsa dhumateng R.B.A YS ingkang saweg lenggahan wonten ing salah satunggaling papan wonten ing salebeting kraton, inggih menika Tepas Ndwarapura. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara “**Jagi Rama?**”. Tuturan menika nedahaken bab nyuwun pirsa dhumateng mitra tuturipun ingkang kalenggahanipun langkung inggil saha yuswanipun langkung sepuh.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk krama alus wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika rumaketing pasaderekan antawisipun R.B. WS kaliyan R.B.A. YS.

O1 (R.B. WS) nalika micara kalihan O2 (R.B.A. YS) ngginakaken undha-usuk krama alus amargi sampun sami tepang, akrab saha ing kawontenann ingkang boten formal. Pangangenipun tembung katrangan kadosta “Rama”

minangka raos kurmat dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara amargi yuswanipun langkung sepuh.

Tuladha panganggenipun undha-usuk krama alus sanesipun kaandharaken ing ngandhap menika.

O1: “Iki tulung digawakke mrono, ditatakake sing rapi ya.”

O2: **“Oh nggih Rama kula tataaken.”**

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk krama alus, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika krama utawi krama inggil.

Tetembungan menika katitik saking tembung “nggih” menika tembung krama. Tembung “aku” ewah dados “kula”. Tembung “tata” pikantuk ater-ater “-aken” menika saking tembung krama. O1 (R.B.A. YS) minangka penutur kalenggahanipun Riya Bupati Anom wondene O2 (M. YW) minangka mitra tuturipun kalenggahanipun abdi dalem jajar. Amargi yuswanipun R.B.A. YS langkung sepuh saking M. YW, pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika krama alus.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nallika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggiaken panganggenipun undha-usuk krama lugu abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk krama lugu menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk krama lugu dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenann nalika wicantenan menika boten formal. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang boten formal. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (R.B.A. YS) nyuwun tulung dhumateng O2 (M. YW) supados nata cecawis kangge acara tumplek jenang wonten ing kraton.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggiaken panganggenipun undha-usuk krama alus abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk krama lugu menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika abdi dalem R.B.A YS ingkang kalenggahanipun Riya Bupati Anom kalihan mitra tuturipun M. YW abdi dalem Jajar ingkang yuswanipun langkung nem. Panganggenipun undha-usuk krama alus dening M. YW dhumateng R.B.A. YS dipunpangribawani

kaliyan bedanipun yuswa antawisipun M. YW kaliyan R.B.A. YS ingkang langkung sepuh saking M. YW.

Amargi yuswanipun R.B.A. YS langkung sepuh saking M. YW pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken menika krama alus. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. *Ends*

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika M. YW nindakaken pedamelan ingkang dipundhawuhi R.B.A YS boten susah mlajar-mlajar amargi sampun sepuh. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara **“Oh nggih Rama kula tataaken.”** Tuturan menika nedahaken M. YW minangka mitra tutur ingkang mangsuli dhawuh saking R.B.A YS minangka penutur ingkang yuswanipun langkung sepuh.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk krama lugu wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika bedanipun yuswa antawisipun R.B.A YS kaliyan M. YW.

Yuswanipun R.B.A YS langkung sepuh saking M. YW pramila, undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika krama lugu. Wondene GS namung mangsuli kanthi mesem amargi saweg kasesa.

4. Undha-usuk Krama Inggil

Undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat inggih menika krama inggil. Undha-usuk krama inggil inggih menika undha-usuk krama dipuncampur kaliyan krama inggil, dipunginakaken dening tiyang ingkang status sosialipun inggil amargi kalenggahanipun, saha dhumateng tiyang ingkang langkung sepuh.

katitik saking tembung “aku” ewah dados “kula”, tembung “kowe” ewah dados “sampeyan”, ater-ater “dak-“ ewah dados “kula“, ater-ater “di-“ ewah dados “dipun-“, panambang “-ku” ewah dados “kula”, panambang “-mu” ewah dados “sampeyan”, panambang “-e” ewah dados “-ipun”, panambang “-ake” ewah dados “-aken”.

Gayut kalihan jinis saha perkawis ingkang ndayani undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika, tuladhanipun kaandharaken ing ngandhap menika.

O1:”Hatur kawuningan dhumateng para kanca habdidalem reh widyabudaya, kadhawuhaken sami sowan hangayahi pedamelan kados adat.”

O2:”Nggih-nggih Rama, matur suwun.”

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk krama inggil, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika ngoko kaliyan krama utawi krama inggil.

Tetembungan menika katitik saking tembung “hatur kawuningan”, “dhumateng”, “kadhawuhaken”, “sami sowan”, “hangayahi”, “pedamelan”, kados adat” menika tembung krama inggil. Tembung “para kanca” menika tembung krama andhap. O1 (K.R.T PD) minangka penutur kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung Pengageng Tepas Widyabudaya, O2 (R.B WS) minangka mitra tutur kalenggahanipun Bupati Riyo. Panganggenipun undha-usuk krama inggil kangge ngormati mitra tuturipun, sanajan kalenggahanipun O2 menika langkung andhap, ananging O1 taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken undha-usuk krama inggil.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk krama inggil abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk krama inggil menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk krama alus dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika wonten ing Tepas Widyabudaya. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang formal. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (K.R.T PD) kalihan O2 (R.B. WS) saweg lenggahan wonten ing Tepas Widyabudaya.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpangguhaken panganggenipun undha-usuk krama inggil abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk krama alus menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika abdi dalem K.R.T PD ingkang kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung Pengageng Tepas Widyabudaya kalihan mitra tuturipun R.B WS ingkang kalenggahanipun Bupati Riyo. Panganggenipun undha-usuk krama inggil dening K.R.T PD dhumateng R.B WS dipunpangribawani kaliyan bedanipun kalenggahan. Sanajan kalenggahanipun K.R.T PD langkung inggil, ananging taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken undha-usuk krama inggil. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. Ends

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika ngaturi pirsu dhumateng para abdi dalem ingkang kalenggahanipun langkung andhap wonten ing Tepas Widyabudaya, babagan pedamelan ingkang badhe dipunadani wonten ing Kraton. K.R.T PD ngaturi pirsu dhumateng R.B WS supados dipunandharaken dhumateng para abdi dalem wonten ing Tepas Widyabudaya bab pedamelan ingkang badhe dipunadani wonten ing kraton.

Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara **“Hatur kawuningan dhumateng para kanca habdidalem reh widyabudaya, kadhawuhaken sami sowan hangayahi pedamelan kados adat.”**

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk krama inggil wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk krama alus dening K.R.T PD dhumateng R.B WS inggih menika kalenggahan ingkang beda. Sanajan kalenggahanipun K.R.T PD langkung inggil, ananging taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken undha-usuk krama inggil.

Tuladha panganggenipun undha-usuk krama inggil sanesipun kaandharaken *data* (5) ing ngandhap menika.

O1: **“Dhimas, katimbalan Kanjeng Bibi.”**

O2: **“Inggih, menika badhe kepanggih.”**

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk krama inggil, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika krama kaliyan krama inggil.

Tetembungan menika katitik saking tembung “Katimbalan” menika tembung krama. Tembung “Dhimas” dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun kamangka yuswanipun langkung nem saha kalenggahanipun langkung andhap. O1 (Wedana JD) minangka penutur kalenggahanipun Wedana wondene O2 (M. PS) minangka mitra tutur kalenggahanipun Lurah. Amargi kalenggahanipun O1 kaliyan O2 menika peparangan saking Raja pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika krama inggil. Panganggenipun undha-usuk krama alus katitik saking tembung “Dhimas” kangge ngormati mitra tuturipun.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk krama alus abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk krama inggil menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and*

scene utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk krama inggil dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika wonten ing Tepas Widyabudaya. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang formal amargi saweg nindakaken tugas wonten ing Tepas Widyabudaya. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (Wedana JD) mlebet wonten ing Tepas Widyabudaya ngaturi pirsa dhumateng O2 (M. PS) ingkang saweg lenggahan wonten ing Tepas Widyabudaya.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpangguhaken panganggenipun undha-usuk krama inggil abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk ngoko alus menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika abdi dalem JD ingkang kalenggahanipun Wedana kalihan mitra tuturipun PS ingkang kalenggahanipun Lurah. Panganggenipun undha-usuk krama inggil dening Wedana JD dhumateng M. PS dipunpangribawani kaliyan bedanipun kalenggahan saha yuswa. Kalenggahanipun Wedana JD langkung inggil saking M. PS saha yuswanipun langkung sepuh.

Sanajan kalenggahan saha yuswanipun beda, ananging Wedana JD taksih ngurmati M. PS minangka mitra tuturipun, sahingga undha-usuk ingkang dipungiakaken inggih menika krama alus. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. *Ends*

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika Wedana JD ingkang yuswanipun langkung sepuh saha kalenggahanipunlangkung inggil ngaturi pirsa dhumateng M. PS amargi M. PS sampun dipuntimbali dening tiyang sepuhipun. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicanatenan wonten ing ukara **“Dhimas, katimbangan Kanjeng Bibi”**.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk krama inggil wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kaliyan bedanipun kalenggahan saha yuswa. Kalenggahanipunn Wedana JD langkung inggil saking M. PS saha yuswanipun langkung sepuh.

Sanajan kalenggahan saha yuswanipun beda, ananging Wedana JD taksih ngurmati M. PS minangka mitra tuturipun, sahingga undha-usuk ingkang dipungiakaken inggih menika krama inggil. Pangangenipun tembung katrangan kadosta “Dhimas” saha “Kanjeng Bibi” minangka raos kurmat dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara sanajan yuswanipun langkung nem. Bab menika

kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

5. Basa Bagongan utawi Basa Kedhaton

Undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat inggih menika basa bagongan ingkang kalebet undha-usuk madya. Basa bagongan utawi basa kedhaton inggih menika basa ingkang dipunginakaken wonten ing kraton, biyasanipun wonten ing panganggenipun dipuncampur kalihan undha-usuk krama.

Gayut kalihan jinis saha perkawis ingkang ndayani undha-usuk basa Jawi abdi dalem wonten ing Tepas pariwisata Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat ingkang kapanggihaken ing panaliten menika, tuladhanipun kaandharaken ing ngandhap menika.

O1:”**Rak Nandalem tik, ta?**”

O2:”Enggeh sampun Den, ingkang niki sanes?”

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk basa bagongan utawi basa kedhaton, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika tembung bagongan.

Tetembungan menika katitik saking tembung “rak” menika saking tembung wancah “ora”. Tembung “tik” menika tembung wancah saking tembung “ketik”. Tembung “Nandalem” menika tembung bagongan ingkang tegesipun “panjenengan”, dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun sanajan yuswanipun langkung nem saha kalenggahanipun langkung andhap. O1 (K.R.T

JN) minangka penutur kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung Pengageng II Tepas Ndwarapura, wondene O2 (K.P.H WN) minangka mitra tutur kalenggahanipun Wedana.

Panganggenipun basa bagongan dening O1 amargi kalenggahanipun langung inggil, ananging O1 taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken tembung “Nandalem”, pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika basa Bagongan. Tembung “Nandalem” dipunginakaken amargi O2 taksih keturunan saking kulawarga Raja.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk basa bagongan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk basa bagongan dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika wonten ing Tepas Ndwarapura.

Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (K.R.T JN) saweg mirsani makalah wonten ing Tepas Ndwarapura kalihan O2 (K.P.H WN).

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpangguhaken panganggenipun undha-usuk basa bagongan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika abdi dalem K.R.T JN ingkang kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung Pengageng II Tepas Ndwarapura Wedana kalihan mitra tuturipun K.P.H WN ingkang kalenggahanipun Kanjeng Pangeran Haryo. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan dening K.R.T JN dhumateng K.P.H WN dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha kalenggahanipun K.R.T JN ingkang langkung inggil saking K.P.H WN.

Amargi kalenggahanipun K.R.T JN kaliyan K.P.H WN menika saking keturunan saha pasaderekan ingkang rumaket sahingga undha-usuk ingkang dipunginakaken menika basa bagongan. Bab menika kalebet wonten ing *participants* amargi kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. Ends

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika K.R.T JN ingkang kalenggahanipun langkung inggil, nyuwun pirsu dhumateng K.P.H WN babagan makalah ingkang dipundhawuhi supados dipunkempalaken. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara “**Rak Nandalem tik, ta?**”.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa bagongan wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha kalenggahanipun K.R.T JN ingkang langkung inggil saking K.P.H WN.

Amargi kalenggahanipun K.R.T JN kaliyan K.P.H WN menika saking keturunan saha pasaderekan ingkang rumaket sahingga undha-usuk ingkang dipunginakaken menika basa bagongan. Bab menika kalebet wonten ing *participants* amargi kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

Tuladha panganggenipun basa bagongan sanesipun kaandharaken ing ngandhap menika.

O1:”**Rama, Kanjeng Wira wenten ?**”

O 2:”Wenten, kados pundi, wenten menapa ?”

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk basa bagongan utawi basa

kedhaton, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika tembung bagongan. Tetembungan menika katitik saking tembung “Wenten” menika tembung basa bagongan. Tembung “Rama” menika dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun amargi kalenggahanipun langkung inggil.

O1 (K.R.T PD) minangka penutur kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung wondene O2 (K.R.T CP) minangka mitra tutur kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung Pengageng II Parentah Hageng. Sanajan kalenggahanipun O1 menika yuswanipun sami, pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika basa bagongan. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan amargi kalenggahanipun kekalih abdi dalem menika pikantuk saking keturunan.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nallika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur (3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk basa bagongan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan menika dipunpangribawani dening

perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk basa bagongan dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika wonten ing Tepas Parentah Ageng. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (K.R.T CP) saweg lenggahan wonten ing Tepas Parentah Ageng, lajeng O2 (K.R.T PD) mlebet wonten ing Tepas Parentah Ageng badhe nyuwun pirsu.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpangguhaken panganggenipun undha-usuk basa bagongan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika K.R.T PD minangka penutur kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung wondene K.R.T CP minangka mitra tutur kalenggahanipun Kanjeng Raden Tumenggung Pengageng II Parentah Hageng. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan dening K.R.T PD dhumateng K.R.T CP dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha yuswanipun ingkang sami.

Amargi kalenggahanipun kekalih abdi dalem menika pikantuk saking keturunan, saha rumaketing pasaderekan pramila undha-usuk ingkang

dipunginakaken inggih menika basa bagongan. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. Ends

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika K.R.T PD nyuwun pirsu dhumateng K.R.T CP amargi K.R.T PD badhe kepanggih kaliyan Kanjeng Wira. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara “**Rama, Kanjeng Wira wenten?**”. Tuturan menika nedahaken bab nyuwun pirsu dhumateng mitra tuturipun ingkang yuswanipun sami saha rumaketing pasaderekan.

Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk ngoko alus wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih Panganggenipun undha-usuk basa bagongan dening K.R.T PD dhumateng K.R.T CP dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha yuswanipun ingkang sami.

Amargi kalenggahanipun kekalih abdi dalem menika pikantuk saking keturunan, saha rumaketing pasaderekan pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika basa bagongan. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek. Panganggenipun tembung “Rama” minangka ngormati mitra tuturipun.

Tuladha panganggenipun basa bagongan sanesipun kaandharaken ing ngandhap menika.

O1:”**Rama Yudo , napi sampun tampi serat?**”

O2:”Dereng, pakenira sampun tampi ?”

Adhedhasar panganggenipun tetembungan ingkang dipunginakaken nalika wicantenan inggih menika ngginakaken undha-usuk basa bagongan utawi basa kedhaton, amargi tetembungan ingkang dipunginakaken menika tembung bagongan.

Tetembungan menika katitik saking tembung “Napi” menika tembung bagongan saking tembung krama “Menapa”. Tembung “Sampun”, “Tampi serat” menika tembung krama inggil. Tembung “Rama Yudo” dipunginakaken kangge ngormati mitra tuturipun amargi kalenggahanipun langkung inggil.

O1 (Wedana JD) minangka penutur kalenggahanipun Wedana wondene O2 (R.B.A. YS) minangka mitra tutur kalenggahanipun Riya Bupati Anom. Amargi kalenggahanipun O2 menika peparingan saking Raja saha pasaderekan ingkang rumaket, ananging O1 taksih ngormati mitra tuturipun kanthi ngginakaken tembung “Rama”, pramila undha-usuk ingkang dipunginakaken inggih menika basa bagongan.

Asiling panaliten menika ugi manggihaken perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Perkawis ingkang dipunpanggihaken inggih menika (1)*setting and scene* utawi papan kalihan kawontenannipun nallika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat wicantenan (2)*participants* utawi peserta tutur

(3)*ends* utawi ancasipun pawicantenan. Perkawis menika kaandharaken ing ngandhap menika.

a. *Setting and scene*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk basa bagongan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan menika dipunpangribawani dening perkawis *setting and scene* utawi kawontenan saha kawontenan nalika abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat saweg wicantenan.

Undha-usuk basa bagongan dipunginakaken amargi papan kaliyan kawontenan nalika wicantenan menika wonten ing Tepas Ndwarapura. Kawontenan ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika kawontenan ingkang sante. Wicantenan menika katindakaken nalika O1 (Wedana JD) kalihan O2 (R.B.A. YS) saweg lenggahan wonten ing tepas Ndwarapura.

b. *Participants*

Adhedhasar asiling panaliten, dipunpanggihaken panganggenipun undha-usuk basa bagongan abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panganggenipun undha-usuk basa bagongan menika dipunpangribawani dening perkawis *participants* utawi peserta tutur inggih menika tiyang ingkang micara utawi penutur, tiyang ingkang dipunajak micara utawi mitra tutur saha tiyang ingkang saweg dipunwicantenaken utawi tiyang kaping tiga.

Penutur wonten data ing nginggil inggih menika abdi dalem JD ingkang kalenggahanipun Wedana kalihan mitra tuturipun YS ingkang kalenggahanipun Raden Bekel Anom. Panganggenipun undha-usuk ngoko alus dening Wedana JD

dhumateng R.B.A. YS dipunpangribawani kaliyan rumaketing pasaderekan saha yuswanipun Wedana JD ingkang langkung sepuh saking R.B.A.YS, ananging kalenggahanipun R.B.A. YS langkung inggil.

Amargi kalenggahanipun abdi dalem R.B.A. YS menika peparangan saking Raja saha pasaderekan antawisipun wedana JD kalihan R.B.A. YS ingkang rumaket sahingga undha-usuk ingkang dipunginakaken menika ngoko ananging ingkang alus. Bab menika kalebet wonten ing participants amargi yuswa saha kalenggahan menika sipatipun melekat kaliyan subjek.

c. Ends

Perkawis ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil menika *ends* utawi ancasipun pawicantenan. Ancasipun data pawicantenan wonten ing panaliten inggih menika Wedana JD nyuwun pirsa dhumateng R.B.A. YS babagan serat kekancingan ingkang badhe dipunparingaken dhumateng abdi dalem enggal. Tuturan ingkang nedahaken ancasing pawicantenan wonten ing ukara “**Rama Yudo , napi sampun tampi serat?**”. Tuturan menika nedahaken bab nyuwun pirsa dhumateng mitra tuturipun ingkang kalenggahanipun langkung inggil ananging yuswanipun langkung nem.

Perkawis ingkang ndayani pangangenipun undha-usuk ngoko alus wonten *data* pawicantenan ing nginggil inggih menika *participants, setting and scene* saha *ends*. Pramila, saking *data* wonten ing nginggil menika saged kadamel dudutan bilih ingkang ndayani pawicantenan wonten ing nginggil inggih menika rumaketing pasaderekan antawisipun Wedana JD kaliyan R.B.A. YS. O1 (Wedana JD) nalika micara kalihan O2 (R.B.A. YS) ngginakaken undha-usuk

basa bagongan amargi sampun sami tepang, akrab. Pangangenipun tembung katrangan kadosta “Rama” minangka raos kurmat dhumateng tiyang ingkang dipunajak micara amargi kalenggahanipun langkung inggil.

Panaliten menika ngginakaken *teknik deskriptif*, inggih menika ngandharaken *data* ingkang kapanggihaken nalika panaliten. *Data* wonten ing panaliten awujud undha-usuk, ingkang kapanggihaken ngginakaken *teknik simak saha wawancara*. Panaliti ugi ngginakaken *teknik catat* kangge nyerat *data* ingkang kaandharaken dening *informan*. *Data* kasebut dipunpanggihaken kanthi cara wawancara perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi. Supados mangertosi perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi, pramila wonten ing panaliten menika kabantu dening kartu *data* saha catetan lapangan.

BAB V DUDUTAN

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten kaliyan pirembagan babagan Undha-usuk Basa Jawi Abdi Dalem Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat, pramila saged dipunpendhet dudutanipun kados ing ngandhap menika.

1. Jinising undha-usuk basa Jawi ingkang dipunpanggiaken wonten ing panaliten menika wonten gangsal inggih menika madya ngoko, ngoko lugu, krama lugu, krama inggil, basa bagongan. Sekawan undha-usuk basa Jawi menika dipunpanggihi wonten ing wicantenan antawisipun abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat,
 - a. Undha-usuk madya ngoko saged katitik saking panganggenipun tetembungan saking tembung madya kacampur tembung ngoko kaliyan tembung wancah. Tembung madya kangge tiyang kaping kalih kaliyan kaping tiga ingkang dipunwicantenaken kanthi ancasipun wicantenan kaliyan tiyang ingkang sampun akrab antawisipun abdi dalem.
 - b. Undha-usuk ngoko lugu saged katitik saking panganggenipun tetembungan ingkang ngoko sedaya. Dipunginakaken penutur dhumateng tiyang kaping kalih saha tiyang kaping tiga ingkang yuswanipun langkung nem, kanthi ancasipun wicantenan kaliyan tiyang ingkang sampun akrab.
 - c. Undha-usuk krama lugu saged katitik saking panganggenipun tetembungan saking tembung krama, madya, ngoko, krama inggil kaliyan krama andhap.

Bab menika nggadhahi ancas inggih menika kangge ngurmati dhumateng mitra tutur wonten ing tatanan ingkang samadya.

- d. Undha-usuk krama inggil saged katitik saking panganggenipun tetembungan saking tembung krama kaliyan krama inggil, wondene tetembungan krama inggil kangge mitra tutur kanthi nggadhahi ancas ingkang sopan kaliyan santun anggenipun wicantenan kangge ngurmati mitra tutur.
2. Perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat kaperang dados 3 perkawis, inggih menika *setting and scene, participants, ends*. Perkawis menik dipunpanggihi wonten ing wicantenan antawisipun abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat.
 - a. *Setting and scene* menika papan saha kawontenan nalika pawicantenan saged katitik saking undha-usuk basa Jawi ingkang dipunginakaken dening para abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Papan saha kawontenan ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem krato Ngayogyakarta menika kawontenan ingkang sante utawi formal.
 - b. *Participant* menika peserta tutur inggih menika penutur utawi tiyang ingkang micara, mitra tutur utawi tiyang ingkang dipunajak micara, saha tiyang kapin tiga inggih menika tiyang ingkang dipunrembag. *Participant* wonten ing panaliten menika saged katitik saking yuswa saha kalenggahanipun abdi dalem, perkawis menika kalebet wonten ing *participant* amargi yuswa kaliyan kalenggahan sipatipun melekat kaliyan *subjek*.

- c. *Ends* menika ancasipun wicantenan saged katitik saking kekajengan nalika wicantenan, ancasipun wicantenan menika wonten nyuwun pirs saha ngaturi pirs.

B. Implikasi

Asiling panaliten menika nedahaken bilih anggenipun wicantenan antawisipun abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat ngginakaken undha-usuk basa Jawi ingkang dipunjumbuhaken kaliyan konteksipun.

Asiling panaliten menika saged dipunmumpangataken wonten ing pasinaon mliginipun basa Jawi. Kaajab guru wonten ing sekolah SMP, SMA saged ngginakaken asiling saking panaliten menika anggenipun nyinau undha-usuk basa Jawi saengga siswa ing sekolah saged mangertos jinis undha-usuk basa Jawi, kadosta undha-usuk ngoko lugu, ngoko alus, krama lugu, krama alus saha basa bagongan. Asiling panaliten menika kaajab saged dipunginakaken siswa supados boten namung mangertosi kanthi teoritis babagan undha-usuk basa Jawi, ananging ugi saged dados tuladha ing padintenan miturut fungsi saha kawotenan sarta sinten ingkang wicanten.

Kangge pamaos, asiling panaliten menika saged nambah bahan waosan gayut kaliyan panganggenipun undha-usuk basa Jawi nalika wicantenan. Asiling panaliten menika saged dipunginakaken kangge referensi anggenipun nindakaken panaliten sanes umpaminipun ngrembag perkawis fungsi panganggenipun undha-usuk basa Jawi.

C. Pamrayogi

Adhedhasar asiling panaliten kaliyan pirembagan wonten ing panaliten menika, wonten pamrayogi ingkang kedah dipungatosaken inggih menika:

1. Panaliten menika namung ngrembag babagan jinis kaliyan perkawis ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Kaajab kangge tiyang ingkang remen kaliyan basa saged dipunwontenaken panaliten ingkang boten namung ngrembag jinis kaliyan perkawis panganggenipun undha-usuk basa Jawi abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat, ananging ugi saged ngrembag sanesipun ingkang wonten ing undha-usuk basa Jawi. Umpaminipun ngrembag fungsi panganggenipun undha-usuk basa Jawi.
2. Panaliten menika namung wonten ing *setting* abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Kaajab kangge tiyang ingkang badhe nindakaken panaliten perkawis ingkang sami, subjek panaliten boten namung abdi dalem kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Panaliten menika ugi saged dipunwontenaken wonten ing *setting* sanesipun, inggih menika abdi dalem wonten ing kraton sanes, saengga saged nambahi materi utawi bahan referensi kangge panaliti ingkang badhe nindakaken panaliten ing bidang basa mliginipun undha-usuk basa Jawi.

KAPUSTAKAN

- Aadrisjanti ed. 2003. *Mozaik Pustaka Budaya Yogyakarta*. Yogyakarta. Balai Pelestarian Purbakala Yogyakarta.
- Antunsohono. 1953. *Reringkasaning Paramasastra Djawa II*. Surakarta: Hien Hoo Sing.
- Chaer, Abdul. 2007. *Kajian Bahasa: Struktur Internal, Pemakaian, dan Pembelajaran*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Chaer, Abdul dan Leonie Agustina. 2004. *Sosiolinguistik: Perkenalan Awal*. Jakarta: PT. Rhineka Cipta.
- Kartomiharjo, Soeseno. 1988. *Bahasa Cermin Kehidupan Masyarakat*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Kountur, Rony. 2009. *Metode Penelitian: Untuk Penulisan Skripsi dan Tesis*. Jakarta: Percetakan Buana Printing.
- Mahsum, M. S. 1995. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: PT. Raja Grafindo Persada.
- Moleong, Lexy, J. 1998. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: Rosdakarya.
- Nababan, PWJ. 1984. *Sosiolinguistik: Suatu Pengantar*. Jakarta: PT. Gramedia.
- Notosuroto, 1986. *Kesultanan Yogyakarta*. Yogyakarta: Balai Kajian Jarahnitra.
- Nurhajarini, D.R., dkk. 2012. *Yogyakarta Dari Hutan Beringan ke Ibu Kota daerah Istimewa*. Yogyakarta: Kementrian Pendidikan dan Kebudayaan Balai Pelestarian Sejarah dan Nilai Tradisional Yogyakarta.
- Nurhayati, Endang. 2009. *Sosiolinguistik: Kajian Kode Tutur dalam Wayang Kulit*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- Poedjosoedarma, Soepomo. 1979. *Tingkat Tutur Bahasa Jawa*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Sasangka, Sry Satriya Catur Wisnu. 1994. *Tingkat Tutur Bahasa Jawa Berdasarkan Leksikon Pembentuknya*. Surakarta: Yayasan Djojo Bojo.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- _____. 2007. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa: Pengantar Penelitian Wahana Keudayaan Secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.

- Suwardji. 1994. *Ngoko lan Krama*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Nusantara.
- Suwito. 1983. *Pengantar Awal Sociolinguistik: Teori dan Problem*. Surakarta: Henry Offset Solo.
- Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius.

LAMPIRAN

Tabel 3. Analisis Panganggenipun Undha usuk Basa Jawi.

No	Konteks	Data	Undha-usuk									Perkawis ingkang ndayani panganggenipun basa								Katrangan
			N.		Md.			Kr.			Ba	S	P	E	A	K	I	N	G	
			Lugu	andhap	M. Ng	M. Kr	Mdytara	Md. Kr	Kr.tara	Kr. Ing										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
1.	Abdi dalem O1 ingkang saweg lenggahan wonten ing Tepas Ndwarapura, mirsani O2 ingkang badhe tindak.	O1: “Tindak Rama?” O2: “Nggih niki, mangga.” (DL01)						√				√	√	√						O1 ngginakaken undha-usuk krama alus nalika nyuwun pirsa dhumateng O2 sanajan yuswanipun sami ananging jabatanipun O2 langkung inggil saking O1, saha ing kawontenan formal. Panganggenipun tembung “Rama” kangge ngurmamti mitra tuturipun.

2.	Abdi dalem O1 ingkang saweg mlampah wonten ing ngajeng bangsal Pacaosan nyuwun pirsa dhumaten O2 ingkang saweg lenggahan.	O1: “Rasida jaga saniki Mas?” O2: “Boten Rama, ngengjang mawon.” (DL02)	√									√	√	√						O1 ngginakaken undha-usuk ngoko lugu nalika nyuwun pirsa dhumateng O2, amargi jabatanipun langkung inggil saking O2 ananging taksih ngormati kanthi ngginakaken tembung “Mas”, saha ing kawontenan sante.
3.	Abdi dalem O1 ingkang saweg mlampah wonten ing ngajeng	O1: “Yowes, sesuk wae.” O2: “Nggih	√									√	√	√						O1 ngginakaken undha-usuk ngoko lugu nalika nyuwun pirsa dhumateng O2, amargi jabatanipun langkung inggil saking O2 ananging taksih ngormati kanthi ngginakaken tembung “Mas”, saha ing kawontenan sante.

		mendung panas mendung” <i>(DL04)</i>																	
5.	Abdi dalem O1 ingkang mlebet Tepas Ndwarapura nyuwun pirsu dhumateng O2 ingkang saweg lenggahan amargi badhe kepanggih Gusti JTN	O1: “ Nuwun sewu, Rama Jati wonten?” O2: “Wonten, niku saweg wonten tamu.” <i>(DL05)</i>							√			√	√	√					O1 ngginakaken undha-usuk krama inggil anggenipun nyuwun pirsu dhumateng O2, amargi jabatanipun lankung andhap saking O1, O2 anggenipun mangsuli ugi ngginakaken undha-usuk krama lugu kangge ngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
6.	Abdi dalem	O1: “ Ohh							√			√	√	√					O1 ngginakaken undha-usuk krama lugu anggenipun

	O1 boten sios kepanggih Gusti JTN amargi saweg wonten tamu, lajeng nyuwun pamit dhumateng O2.	nggih sampun, mangke mawon tak sowan malih.” O2: “Lho boten ditunggu?” (DL07)																		nyuwun pirsu dhumateng O2, amargi jabatanipun lankung andhap saking O1, O2 anggenipun mangsuli ugi ngginakaken undha-usuk krama lugu kangge ngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
7.	Abdi dalem O2 nyuwun pamit dhumateng O2 amargi boten sios sowan Gusti JTN.	O1: “Sampun mangke mawon kula sowane, matur nuwun						√			√	√	√							O1 ngginakaken undha-usuk krama lugu anggenipun nyuwun pirsu dhumateng O2, amargi jabatanipun lankung andhap saking O1, O2 anggenipun mangsuli ugi ngginakaken undha-usuk krama lugu kangge ngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante. Panganggenipun tembung “Rama” kangge ngormati mitra tuturipun.

		Rama, mangga.” O2: “Oh nggih mangga-mangga.” (DL08)																		
8.	Abdi dalem O1 nyuwunn pamit dhumateng O2 amargi sampun siang.	O1: “ Mas WR, aku wangsul sek ya.” O2: “Ya, ngati-ati, wes rampung kabeh ta?” (DL09)			√							√	√	√						
O1 ngginakaken undha-usuk madya ngoko anggenipun nyuwun pamit dhumateng O2, saha O2 anggenipun mangsuli ugi ngginakaken madya ngoko amargi rumaketing pasaderekan antawisipun O1 kaliyan O2, panganggenipun tembung “mas” kangge ngurmati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.																				

9.	Abdi dalem O1 nyuwunn pamit dhumateng O2 amargi sampun siang.	O1: “Iya, wes kok, mangga.” O2: “Ya mangga- mangga.” (DL10)			√							√	√	√					O1 ngginakaken undha-usuk madya ngoko anggenipun nyuwun pamit dhumateng O2, saha O2 anggenipun mangsuli ugi ngginakaken ngoko alus amargi rumaketing pasaderekan antawisipun O1 kaliyan O2, panganggenipun tembung “mas” kangge ngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
10.	Abdi dalem O1 nyuwun tulung dhumateng O2 supados nata cecawis ingkang badhe dipunginak- aken kangge acara tumplek	O1: “Mas WR, nyuwun tulung aku direwangi .” O2: “Pripun Rama? (DL11)			√							√	√	√					O1 ngginakaken undha-usuk madya ngoko dhumateng O2 sanajan jabatanipun langkung inggil saking O2 ananging tetep ngormati kanthi ngginakaken tembung “mas”, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.

	jenang.																			
11.	O2 ingkang dipundhawuh -i dening O2 nata cecawis kangge acara tumplek jenang.	O1: “Iki tulung digawakke mrono, ditatakake sing rapi ya.” O2: “ Oh nggih Rama kula tataaken. ” (DL12)						√					√	√	√					
																				O2 anggenipun mangsuli pitakenan saking O1 ngginakaken undha-usuk krama alus amargi jabatanipun langkung andhap saking O1, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
12.	O1 ingkang mlebet wonten ing Tepas	O1: “ Jagi Rama? ” O2: “Inggih							√				√	√	√					
																				O1 anggenipun nyuwun pirsa dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk krama inggil amargi yuswanipun O2 langkung sepuh saha rumaketing pasaderekan, sanajan jabatanipun langkung inggil

	Ndwarapura nyuwun pirsa dhumatteng O2 ingkang saweg lenggahan.	Jagi, Ca?” (DL13)																	saking O2, panganggenipun tembung “Rama” minangka nngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
13.	O1 kaliyan O2 ingkang saweg lenggahan wonten ing Tepas Ndwarapura.	O1: “Wis sowan Den?” O2: “Nggih nembe mawon Rama.” (DL14)			√							√	√	√					O1 anggenipun nyuwun pirsa dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk madya ngoko amargi yuswanipun langkung sepuh saha rumaketing pasaderekan, sanajan jabatanipun O2 langkung inggil anangin jabatanipun O2 peparingan saking Raja sahingga O1 ngginakaken madya ngoko, panganggenipun tembung “Den” minangka ngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
14.	O1 kaliyan O2 ingkang	O1: “Kok ndingaren			√							√	√	√					O2 anggenipun mangsuli pitakenan saking O1 ngginakaken undha-usuk madya ngoko amargi

	saweg lenggahan wonten ing Tepas Ndwarapura.	radi siang?” O2: “Nggih niki wau caos riyin.” (DL15)																	yuswanipun O1 langkung sepuh sanajan jabatanipun O1 langkung andhap, panganggenipun tembung “Rama” minangka ngurmati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
15.	O1 kaliyan O2 ingkang saweg lenggahan wonten ing ngajeng gedhong kaca.	O1: “Dha Ca, wis ditimbali Den Bekel.” O2: “Oh ya, mangke tak			√							√	√	√					O1 anggenipun ngaturi pirsa dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk madya ngoko, amargi jabatan saha yuswanipun sami, tembung “Ca” dipunginakaken kangge ngurmati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.

17.	Abdi dalem O1 ingkang saweg lenggahan wonten ing kursi sangandhap- ing wit kecik matur kalyan O2 ingkang saweg mlajar tumuju dapur.	O1: “Boten sah mlajar- mlajar” O2: (namung mangsuli kanthi mesem sinambi mlajar amargi kesesa). (DL18)			√							√	√	√							O1 anggenipun matur kaliyan O2 ngginakaken undha- usuk madya ngoko amargi yuswanipun O2 langkung sepuh saking O1, ananging O2 namung mangsuli kanthi mesem amargi saweg kesesa, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
18.	Abdi dalem O1 badhe ngaturi	O1: “Nuwun sewu.”					√					√	√	√							O1 anggenipun nyuwun pirsa dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk krama alus, amargi badhe ngaturi dhawuh saking Gustinipun dhumateng sedaya

	dhawuh dhumateng O2 wonten ing Tepas Widyabudaya	O2: “Nggih, kados pundi?” <i>(DL19)</i>																			kanca abdi dalem sanajan yuswanipun langkung sepuh, saha wonten ing kawontenan ingkang formal.
19.	Abdi dalem O1 saweg ngaturaken dhawuh dhumateng kanca abdi dalem.	O1: “Hatur kawuning an saking Gusti Purwadin ingrat, dhumaten g para kanca habdidale m reh Widyabu							√		√	√	√								O1 ingkang saweg ngaturaken dhawuh dhumateng kanca abdi dalem ngginakaken undha-usuk krama inggil amargi sipatipun pesan menika formal, saha jabatanipun langkung inggil, pramila kedah dipunginakaken undha-usuk krama alus, saha wonten ing kawontenan ingkang formal.

		badhe kepanggih. ” (DL21)																	
21.	Abdi dalem O1 kaliyan O2 saweg mirsani makalah wonten ing Tepas Widyabudaya lajeng O1 nyuwun pirs dhumateng O2.	O1: “Rak Nandalem tik, ta?” O2: “Enggeh sampun Den, ingkang niki sanes?” (DL22)								√	√	√	√						O1 anggenipun nyuwun pirs dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk basa bagongan, katitik saking tembung “nandalem” menika “panjenengan”, saha rumaketing pasaderekan antawisipun O1 kaliyan O2, sanajan jabatanipun O1 langkung inggil saking O2 saha saking keturunan sedaya, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
22.	Abdi dalem O1 nyuwun	O1: “Rama,								√	√	√	√						O1 nyuwun pirs dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk basa bagongan, katitik saking tembung “wenten”

	pirsa dhumateng O2 ingkang wonten ing Tepas Ndwarapura.	Kanjeng Wira wonten?” O2: “Wonten, kados pundi?” <i>(DL23)</i>																	menika “wonten”, saha rumaketing pasaderekan antawisipun O1 kaliyan O2 saha yuswanipun ingkang sami saha jabatanipun O1 kaliyan O2 pikantuk saking keturunan, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.
23.	Abdi dalem O1 kaliyan O2 saweg lenggahan wonten ing Tepas Ndwarapura.	O1: “Rama Yudo, napi sampun tampi serat?” O2: “Dereng, Pakenira								√	√	√	√						O1 anggenipun nyuwun pirsa dhumateng O2 ngginakaken undha-usuk basa bagongan, katitik saking tembung “napi” menika “menapa”, amargi rumaketing pasaderekan antawisipun O1 kaliyan O2 sanajan jabatanipun O1 langkung andhap wondene jabatanipun O2 peparingan saking Raja, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.

		sampun tampi?” (DL24)																		
24.	Abdi dalem O1 ingkang badhe kondur pamit rumiyin dhumateng O2	O1: “Mangga Rama.” O2: “Nggih mangga, sampun ta?” (DL25)					√					√	√	√						
25.	Abdi dalem O2 mangsuli O1 ingkang badhe pamit kondur.	O2: “Nggih mangga, sampun ta?”								√		√	√	√						

O1 anggenipun matur kaliyan O2 ngginakaken undha-usuk krama alus amargi jabatanipun O2 langkung inggil, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.

O2 anggenipun matur kaliyan O1 ngginakaken undha-usuk basa bagongan, sanajan jabatanipun O2 langkung inggil anangin kangge ngormati mitra tuturipun, saha wonten ing kawontenan ingkang sante.

[illegible]

TRANSKRIPSI DATA

1. O1 (M. PS) : “Tindak Rama?”

O2 (W. JD) : “Nggih niki, mangga.”

O1 (M. PS) : “Nggih mangga-mangga.”

(14 Maret 2013)

2. O1 (W. JD) : “Rasida jaga saniki Mas?”

O2 (M. YW) : “Boten Rama, ngenjang mawon.”

O1 (W. JD) : “Yowes, sesuk wae.”

O2 (M. YW) : “Nggih Rama.”

(14 Maret 2013)

3. O1 (M. YW) : “Mau panas banget lho, kok saiki mendung.”

O2 (M. YW) : “Iya, saiki musime lagi kaya ngene, panas mendung
panas mendung”

O1 (M. YW) : “Iya ya, raiso ditebak lagi panas ngko ngerti-ngerti
mendhung”

(14 Maret 2013)

4. O1 (RB. WS) : “Nuwun sewu, Rama JT wonten?”

O2 (RBA. YS) : “Wonten, niku saweg wonten tamu.”

O1 (RB. WS) : “Ohh nggih sampun, mangke mawon tak sowan malih.”

O2 (RBA. YS) : “Lho boten ditunggu?”

O1 (RB. WS) : “Sampun mangke mawon kula sowane, matur nuwun
Rama, mangga.”

O2 (RBA. YS) : “Oh nggih mangga-mangga.”

(14 Maret 2013)

5. O1 (M. YW) : “Mas WR, aku wangsul sek ya.”

O2 (M. WR) : “Ya, ngati-ati, wes rampung kabeh ta?”

O1 (M. YW) : “Iya, uwes kok, mangga.”

O2 (M. WR) : “Ya mangga-mangga.”

(14 Maret 2013)

6. O1 (RBA. YS) : “Mas WR, nyuwun tulung aku direwangi.”

O2 (M. WR) : “Pripun Rama?”

O1 (RBA. YS) : “Iki tulung digawakke mrono, ditatakake sing rapi ya.”

O2 (M. WR) : “Oh nggih Rama kula tataaken.”

(15 Maret 2013)

7. O1(RB. WS) : “Jagi Rama?”

O2(RBA. YS) : “Inggih Jagi, Ca?”

(15 Maret 2013)

8. O1 (W. JD) : “Wis sowan Den?”

O2 (RBA. YS): “Nggih nembe mawon Rama.”

O1 (W. JD) : “Kok ndingaren radi siang?”

O2 (RBA. YS): “Nggih niki wau caos riyin.”

(15 Maret 2013)

9. O1 (M. YW) : “Dha Ca, wis ditimbali Den Bekel.”

O2 (M. YR) : “Oh ya, mangke tak sowan.”

O1 (M. YW) : “Ampun kesupen nggih.”

(15 Maret 2013)

10. O1(N) : “Nakjeng Nur, aku nyuwun ngampil putrane.”

O2 (KRT. CP): “ Oh, nggih Rama, menika nembe sowan Gusti JY.”

(15 Maret 2013)

11. O1(M. YW) : “Boten sah mlajar-mlajar”

O2 (GS) : (namung mangsuli kanthi mesem sinambi mlajar amargi kesesa).

(15 Maret 2013)

12. O1(KRT. PD) : “Nuwun sewu.”

O2(RB. WS) : “Nggih, kados pundi?”

O1(KRT. PD) : “Hatur kawuningan saking Gusti Purwadiningrat,
 dhumateng para kanca habdidalem reh Widyabudaya,
 kadhawuhaken sami sowan hangayahi pedamelan kados
 adat.”

O2(RB. WS) : “Matur nuwun, mangke kula aturaken kaliyan kanca-
 kanca”

(16 Maret 2013)

13. O1(W. JD) : “Dhimas, katimbangan Kanjeng Bibi.”

O2(M. PS) : “Inggih, menika badhe kepanggih.”

(16 Maret 2013)

14. O1(KRT. JN) : “Rak Nandalem tik, ta?”

O2(KPH. JN) : “Enggeh sampun Den, ingkang niki sanes?”

(16 Maret 2013)

15. O1(KRT. PD) : “Rama, Kanjeng WR wenten?”

O2(KRT. CP) : “Wenten, kados pundi?”

O1(KRT. PD) : “Niki badhe sowan.”

(16 Maret 2013)

16. O1(W. JD) : “Rama Yudo, napa sampun tampi serat?”

O2(RBA. YS) : “Dereng, Pakenira sampun tampi?”

O1(W. JD) : “Nggih sami dereng.”

(16 Maret 2013)

17. O1(M. PS) : “Mangga Rama.”

O2(W. JD) : “Nggih mangga, sampun ta?”

O1(M. PS) : “Sampun, sampun siang.”

(16 Maret 2013)

PEDOMAN WAWANCARA

1. Undha-usuk menapa kemawon ingkang dipunginakaken para abdi dalem wonten ing Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat?
2. Undha-usuk menapa ingkang dipunginakaken menawi badhe sowan dhumateng Kanjeng Sultan?
3. Undha-usuk menapa ingkang dipunginakaken enawi pawicantenan antawisipun abdi dalem ingkang jabatanipun beda?
4. Tembung bagongan menapa kemawon ingkang asring dipunginakaken nalika pawicantenan?
5. Perkawis menapa kemawon ingkang ndayani panganggenipun undha-usuk basa Jawi nalika wicantenan?



KEMENTERIAN PENDIDIKAN DAN KEBUDAYAAN
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI

Alamat: Karangmalang, Yogyakarta 55281 ☎ (0274) 550843, 548207 Fax. (0274) 548207
<http://www.fbs.uny.ac.id/>

106

FORM 157/33-01
10 Jan 2011

Nomor : 0825/UN.34.12/DT/IX/2013
Lampiran : 1 Berkas Proposal
Hal : Permohonan Izin Penelitian

6 September 2013

Kepada Yth.

Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta
c.q. Kepala Biro Administrasi Pembangunan
Sekretariat Daerah Provinsi DIY
Kompleks Kepatihan-Danurejan, Yogyakarta 55213

Kami beritahukan dengan hormat bahwa mahasiswa kami dari Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta bermaksud mengadakan **Penelitian** untuk memperoleh data guna menyusun Tugas Akhir Skripsi (TAS)/Tugas Akhir Karya Seni (TAKS)/Tugas Akhir Bukan Skripsi (TABS), dengan judul:

*UNDHAK-USUK BASA JAWI ARDI DALEM WONTEN ING TEPAS PARIWISATA KRATON
NGAYOGYAKARTA HADININGRAT*

Mahasiswa dimaksud adalah :

Nama : AYU CHRISTMAS MENAKOTTA KUFILA
NIM : 09205244047
Jurusan/ Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
Waktu Pelaksanaan : September - November 2013
Lokasi Penelitian : Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat

Untuk dapat terlaksananya maksud tersebut, kami mohon izin dan bantuan seperlunya.

Atas izin dan kerjasama Bapak/Ibu, kami sampaikan terima kasih.

a.n. Dekan
Kasubbag Pendidikan FBS,

Probo Utami, S.E.
NIP 19670704 199312 2 001

Tembusan:

1. Kepala Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat



KEMENTERIAN PENDIDIKAN DAN KEBUDAYAAN
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI

Alamat: Karangmalang, Yogyakarta 55281 ☎ (0274) 550843, 548207 Fax. (0274) 548207
<http://www.fbs.uny.ac.id/>

107

FRM/FBS/33-01
10 Jan 2011

Nomor : 1298e/UN.34.12/PP/XI/2012
Lampiran : -
Hal : **Permohonan Izin Observasi**

7 November 2012

Kepada Yth.
Pengageng Perpustakaan Widyabudaya Kraton Yogyakarta

Kami beritahukan dengan hormat bahwa mahasiswa kami dari Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta bermaksud akan mengadakan Observasi untuk memperoleh data guna menyusun/ memenuhi Tugas Mata Kuliah **Seminar Bahasa, Sastra, dan Budaya Jawa**.

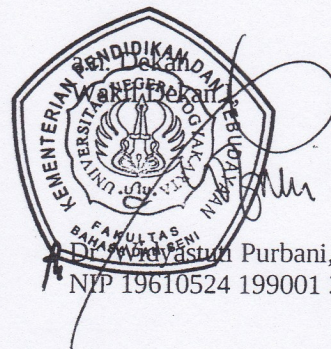
Mahasiswa dimaksud adalah :

Nama : Ayu Christmas M. Kufla
NIM : 09205244047
Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
Waktu Pelaksanaan : November 2012
Lokasi : Perpustakaan Widyabudaya Kraton Yogyakarta

Untuk dapat terlaksananya maksud tersebut kami mohon izin dan bantuan seperlunya.

Atas izin dan kerjasama Bapak/Ibu, kami sampaikan terima kasih.

Dec 7/12
Prabu Kusumo
(H. PRABUKUSUMO)



Diketahui dan Disetujui
Purbani, M.A.
NIP 19610524 199001 2 001



PEMERINTAH KOTA YOGYAKARTA

DINAS PERIZINAN

Jl. Kenari No. 56 Yogyakarta Kode Pos : 55165 Telp. (0274) 555241, 515865, 515866, 562682

Fax (0274) 555241

EMAIL : perizinan@jogjakota.go.id

HOT LINE SMS : 081227625000 HOT LINE EMAIL : upik@jogjakota.go.idWEBSITE : www.perizinan.jogjakota.go.id

108

SURAT IZIN

NOMOR : 070/2532
5900/34

- Dasar : Surat izin / Rekomendasi dari Gubernur Kepala Daerah Istimewa Yogyakarta
Nomor : 070/Reg/V/6720/9/2013 Tanggal : 09/09/2013
- Mengingat : 1. Peraturan Daerah Kota Yogyakarta Nomor 10 Tahun 2008 tentang Pembentukan, Susunan, Kedudukan dan Tugas Pokok Dinas Daerah
2. Peraturan Walikota Yogyakarta Nomor 85 Tahun 2008 tentang Fungsi, Rincian Tugas Dinas Perizinan Kota Yogyakarta;
3. Peraturan Walikota Yogyakarta Nomor 29 Tahun 2007 tentang Pemberian Izin Penelitian, Praktek Kerja Lapangan dan Kuliah Kerja Nyata di Wilayah Kota Yogyakarta;
4. Peraturan Walikota Yogyakarta Nomor 18 Tahun 2011 tentang Penyelenggaraan Perizinan pada Pemerintah Kota Yogyakarta;
5. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor: 18 Tahun 2009 tentang Pedoman Pelayanan Perizinan, Rekomendasi Pelaksanaan Survei, Penelitian, Pendataan, Pengembangan, Pengembangan, Pengkajian dan Studi Lapangan di Daerah Istimewa Yogyakarta;

Dijijinkan Kepada : Nama : AYU CHRISTMAS M. K NO MHS / NIM : 9205440047
Pekerjaan : Mahasiswa Fak. Bahasa dan Seni - UNY
Alamat : Karangmalang Yogyakarta
Penanggungjawab : Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum
Keperluan : Melakukan Penelitian dengan Judul Proposal : UNDHA - USUK
BASA JAWI ABDIDALEM WONTEN ING TEPAS PARIWISATA
KRATON NGAYOGYAKARTA HADININGRAT

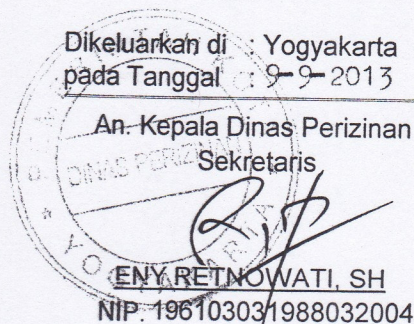
Lokasi/Responden : Kota Yogyakarta
Waktu : 09/09/2013 Sampai 09/12/2013
Lampiran : Proposal dan Daftar Pertanyaan
Dengan Ketentuan : 1. Wajib Memberi Laporan hasil Penelitian berupa CD kepada Walikota Yogyakarta (Cq. Dinas Perizinan Kota Yogyakarta)
2. Wajib Menjaga Tata tertib dan mentaati ketentuan-ketentuan yang berlaku setempat
3. Izin ini tidak disalahgunakan untuk tujuan tertentu yang dapat mengganggu kestabilan Pemerintah dan hanya diperlukan untuk keperluan ilmiah
4. Surat izin ini sewaktu-waktu dapat dibatalkan apabila tidak dipenuhinya ketentuan -ketentuan tersebut diatas
Kemudian diharap para Pejabat Pemerintah setempat dapat memberi bantuan seperlunya

Tanda tangan
Pemegang Izin

AYU CHRISTMAS M. K

Dikeluarkan di : Yogyakarta
pada Tanggal : 9-9-2013

An. Kepala Dinas Perizinan
Sekretaris



ENY RETNOWATI, SH

NIP. 196103031988032004

Tembusan Kepada :

- Yth. 1. Walikota Yogyakarta(sebagai laporan)
2. Ka. Biro Administrasi Pembangunan Setda DIY
3. Ka. Dinas Pariwisata Kota Yogyakarta
4. Penghageng Tepas Pariwisata Kraton Yogyakarta



PEMERINTAH DAERAH DAERAH ISTIMEWA YOGYAKARTA
SEKRETARIAT DAERAH

Kompleks Kepatihan, Danurejan, Telepon (0274) 562811 - 562814 (Hunting)
YOGYAKARTA 55213

109

SURAT KETERANGAN IJIN

070 /Reg / VI 6720 / 9 /2013

Membaca Surat : Kasubbag Pendidikan FBS UNY

Nomor : 0825/UN.34.12/DT/IX/2013

Tanggal : 6 SEPTEMBER 2013

Perihal : PERMOHONAN IJIN PENELITIAN

Mengingat : 1. Peraturan Pemerintah Nomor 41 Tahun 2006 tentang Perizinan bagi Perguruan Tinggi Asing, Lembaga Penelitian dan Pengembangan Asing, Badan Usaha Asing dan Orang Asing dalam Melakukan Kegiatan Penelitian dan Pengembangan di
2. Peraturan Menteri Dalam Negeri Nomor 20 Tahun 2011 tentang Pedoman Penelitian dan Pengembangan di Lingkungan Kementerian Dalam Negeri dan Pemerintah Daerah;
3. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 37 tahun 2008 tentang Rincian Tugas dan Fungsi Satuan Organisasi di Lingkungan Sekretariat Daerah dan Sekretariat Dewan Perwakilan Rakyat Daerah;
4. Peraturan Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta Nomor 18 Tahun 2009 tentang Pedoman Pelayanan Perizinan, Rekomendasi Pelaksanaan Survei, Penelitian, Pendataan, Pengembangan, Pengkajian dan Studi Lapangan di Daerah

DIJIJINKAN untuk melakukan kegiatan survei/penelitian/opengembangan/pengkajian/studi lapangan kepada:

Nama : AYU CHRISTMAS MENAKOTTA KUFLA

NIP/NIM : 9205244047

Alamat : Karangmalang Yogyakarta

Judul : UNDHA USUK BASA JAWI ABDI DALEM WONTEN ING TEPAS PARIWISATA KRATON
NGAYOGYAKARTA HADININGRAT

Lokasi : KOTA YOGYAKARTA

Waktu : 09 September 2013 s/d 09 Desember 2013

Dengan Ketentuan

1. Menyerahkan surat keterangan/ijin survei/penelitian/pendataan/pengembangan/pengkajian/studi lapangan *) dari Pemerintah Daerah DIY kepada Bupati/Walikota melalui institusi yang berwenang mengeluarkan ijin dimaksud;
2. Menyerahkan *softcopy* hasil penelitiannya baik kepada Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta melalui Biro Administrasi Pembangunan Setda DIY dalam bentuk *compact disk* (CD) maupun mengunggguh (*upload*) melalui website: adbang.jogjaprov.go.id dan menunjukkan n
3. Ijin ini hanya dipergunakan untuk keperluan ilmiah, dan pemegang ijin wajib mentatati ketentuan yang berlaku di lokasi kegiatan;
4. Ijin penelitian dapat diperpanjang maksimal 2 (dua) kali dengan menunjukkan surat ini kembali sebelum berakhir waktunya setelah mengajukan perpanjangan melalui website: adbang.jogjaprov.go.id;
5. Ijin yang diberikan dapat dibatalkan sewaktu-waktu apabila pemegang ijin ini tidak memenuhi ketentuan yang berlaku.

Dikeluarkan di Yogyakarta

Pada tanggal 09 September 2013

An. Sekretaris Daerah
Asisten Perekonomian dan Pengembangan
Ub.
Kepala Biro Administrasi Pembangunan



Tembusan:

- 1 Yth. Gubernur Daerah Istimewa Yogyakarta (sebagai laporan)
- 2 WALIKOTA YOGYAKARTA CQ KA DINASPERIZINAN
- 3 Ka. Dinas Pariwisata DIY
- 4 Dekan Fak. Bahasa dan Seni UNY
- 5 YANG BERSANGKUTAN